

Studier i Danmarks Kornavl og Kornhandelspolitik i Tiden 1610—60.

AF

GUNNAR OLSEN

Indledning.

Kornavlen har altid været af væsentlig Betydning for det danske Landbrugs og dermed for det danske Samfunds Økonomi. Til Forstaaelse af Landbrugets Forhold i et givet Tidsrum vil det derfor være nødvendigt at kende Kornavlens Vilkaar saa godt som muligt. I det følgende vil der blive givet en Redegørelse for Kornavlen og Kornhandelspolitikken i Tiden 1610—60.

Naar Undersøgelsen er begrænset til dette Tidsafsnit, skyldes det Materialet, som hovedsageligt er hentet fra Lensregnskaberne, og disse forekommer kun fra denne Periode i sammenhængende Rækker.

En Del af Lensregnskabernes Materiale er tidligere fremdraget af C. Christensen (Hørsholm)¹. Han har imidlertid kun anført Saasæd og Høstudbytte for hvert tiende Aar fra en Række Len, og han har ikke gjort Tallene til Genstand for nogen Behandling. Hans Tal giver et Begreb om det datidige Høstudbytte, men Udvalget giver Tilfældighederne stort Spillerum, og de har da ogsaa i nogen Maade virket vildledende. Fridericias Angivelser² kunde tyde paa, at han havde beskæftiget sig mere indgaaende med Problemet, men han nøjes med

¹ C. Christensen (Hørsholm): *Agrarhistoriske Studier I* (1886), Bilag I og II.

² J. A. Fridericia: *Adelsvældens sidste Dage*, (1894), 57.

at give Slutresultatet uden at komme ind paa Enkeltheder i sine Undersøgelser.

Danmarks Kornhandel i samme Tid er ligeledes berørt af Fridericia¹, og den er blevet Genstand for en mere indgaaende Behandling af O. H. Larsen ². Begge Behandlinger bygger paa spinkelt Materiale, og Problemet er kun behandlet i forbigaaende sammen med Landbrugets Forhold iøvrigt. Kornhandelspolitikken er endelig strejft af W. Naudé³.

De til Kornavlen knyttede Problemer er i kort Omrids: Hvor meget Korn dyrkede man, d. v. s. hvor stor var Udsæden? Hvorledes var Forholdet mellem de forskellige Kornsorter? Hvor stort var Foldudbyttet for de enkelte Kornsorter, og hvorledes svingede dette? Hvad var daarlig Høst, hvad Middelhøst og hvad god Høst, og hvorledes var Forholdet mellem gode og daarlige Høstaar? Høstede man mest paa Hovedgaardene eller paa Bøndergaardene? Hvorledes var Kornhøstens Størrelse i Forhold til Kornkonsumtionen? Var der Tale om Eksport og Import, og hvor store Mængder drejede det sig om? Hvorhen eksporteredes Kornet, hvem eksporterede det, og til hvem blev det solgt?

Kornhandelspolitikens Problemer er: Hvad gjorde Regeringen for at fremme henholdsvis Eksport eller Import? I hvor høj Grad søgte den at øve Indflydelse paa Kornpriserne? Og hvad var Baggrunden for dens eventuelle Foranstaltninger?

Materialet.

Til de følgende Undersøgelser er Størstedelen af Materialet hentet fra Lensregnskabernes Opgivelser over Ladegaardenes Udsæd og Høst. I Tiden 1610—60 findes Regnskaber i sammenhængende Rækker fra Størstedelen af Lenene, men dette er ikke ensbetydende med Ladegaardsregnskaber fra samme Len,

¹ J. A. Fridericia: *Opus cit.* 57.

² A. Nielsen o. a.: *Dänische Wirtschaftsgeschichte* (1933), 129.

³ W. Naudé: *Getreidehandelspolitik der europäischen Staaten I* (1896), 351 f.

idet Ladegaardene paa en Række af Hovedlenene var givet frit til Lensmændene, og paa næsten alle de øvrige Len var de bortforpagtede i kortere eller længere Aarrækker. Desuden mangler Regnskaber for enkelte Aar for nogle Lens Vedkommende. Kun fra Antvorskov Lens Ladegaard findes Tal for Udsæd og Høst for samtlige Aar (med Undtagelse af 1659), og temmelig lange Rækker findes fra Sorø Klosters Ladegaard og fra Esrom Ladegaard under Kronborg Len. Materiale er desuden hentet fra Regnskaberne for Herlufsholm Skole (RA.) og Vallø Slot (RA.) samt fra de Regnskaber, som findes i Beretningen fra Kommissionen til Ordning af Kai Lykkes Bo (RA.). Endelig er en Del Tal hentede fra Pakkerne »Diverse Efterretninger II: Lenenes Indtægter og Udgifter« og »Lensmændenes Besvarelser paa kgl. Missive 1644, 4. Decbr., 1645, 28. Jan. og 4. Oktbr. (Sj. T. XXXIII 241, 270, 451) angaaende Avling m. v. til Lenenes Ladegaarde. (RA. Rentekammerets Arkiv).

Nedenstaaende Oversigt viser de Ladegaarde, hvis Regnskaber er benyttede, og fra hvor mange Aar, de er benyttede.

Sjælland:

Kronens Ladegaarde: Antvorskov Len: Antvorskov Ldg. (50), Lystager Ldg. (26), Sæbygaard Ldg. (14). Københavns Len: Nyby og Store Ny Ldg. (31), Ibstrup Ldg. (22), Amager Ldg. (12). Frederiksborg Len: Faurholm Ldg. (13), Lille Ldg. (20). Kronborg Len: Esrom Ldg. (44), Hørsholm Ldg. (11), Abrahamstrup Ldg. (8). Vordingborg Len: Lekkende Ldg. (26), Jungshoved Ldg. (21), Beldringe Ldg. (8). Sorø Klosters Len: Sorø Ldg. (39). Ringsted Klosters Len: Ringsted Ldg. (15). Dragsholm Len: Dragsholm Ldg. (3).

Andre Ladegaarde: Herlufsholms Skoles Ldg. (40). Vallø Slots Ldg. (20). Lellinge Ldg. (12). Egø Ldg. (3).

Skaane.

Kronens Ladegaarde: Malmøhus Len: Børringe Klosters Ldg. (33). Hageløse Ldg. (24), Lindholm Ldg. (25).

Bornholm:

Kronens Ladegaarde: Hammershus Len: Hammershus Ldg. (3).

Lolland-Falster:

Kronens Ladegaarde: Nykøbing F. Len: Skjørringe Ldg. (5), Korselitse Ldg. (6), Nørre Ldg. (5). Aalholm Len: Aalholm Ldg. (8). Halsted Klosters Len: Halsted Kloster Ldg. (6).

Fyn, Langeland:

Kronens Ladegaarde: Hagenskov Len: Hagenskov Ldg. (3). Tranekjær Len: Tranekjær Ldg. (13).

Jylland:

Kronens Ladegaarde: Skanderborg Len: Skanderborg Ldg. (14), Ring Kloster Ldg. (14), Aakjær Ldg. (14). Koldinghus Len: Koldinghus Ldg. (12), Skødegaard Ldg. (16). Møgeltønder Len: Møgeltønder Ldg. (33). Dronninggaard Len: Bjellerup Ldg. (14). Kalø Len: Lyngbæk Ldg. (17). Aastrup Len: Aastrup Ldg. (8).

Andre Ladegaarde: Hevringholm Ldg. (5). Estruplund Ldg. (5).

Oversigten viser, at de fleste Regnskaber stammer fra sjællandske Ladegaarde, og disse er jævnt fordelt over hele Øen. Skaane, Lolland-Falster og Fyn er svagt repræsenterede. De jyske Regnskaber er kun faa, men Ladegaardene er fordelt over det meste af Halvøen.

Heller ikke hvad Tid angaar, er Regnskaberne jævnt fordelte. Fra 1610—1635 er der gennemsnitlig 16—18 Regnskaber pr. Aar, 1635—45 ca. 10 pr. Aar og 1645—60 kun 5—6 pr. Aar.

Kritik af Materialet.

Ladegaardsregnskaberne skulde passere Revisionen i Rentekammeret og godkendes der; selv om dette ikke er nogen Garanti for deres Rigtighed, betyder det paa den anden Side, at der ikke kan være Tale om større Vilkaarlighed i Opgivelserne. I enkelte Tilfælde følger der ved Regnskaberne Beviser for, at Regnskabernes Opgivelser af Høsten er i Overensstemmelse med det udtærskede Korn, især hvor Høsten var meget ringe, saa der kunde næres Mistanke om Opgivelsernes Rigtighed¹. Alligevel er der Mulighed for en vis Forskel mellem de Kvanta, Regnskabernes Tal giver Udtryk for, og de Kvanta, der virke-

¹ RA. Kronborg Lensregnsk. 1648—57. Regnsk. fra Esrom Ladegaard.

lig enten blev saaet eller høstet. Disse Fejlmuligheder vil blive undersøgt i det følgende.

I vore Dage bliver Korn i Regelen maalt i Vægtenheder: Hkg. eller Ton. Lensregnskabernes Tal angiver derimod Rummaal, Kornet blev ikke vejjet, men maalt i Skæpper. Vægten af en Skæppe Korn afhang af flere Forhold, først og fremmest af Kornsorten, det haarde Korn, Rug, Hvede og Byg vejjede mere end Havre og Boghvede. Kornets Tørhedsgrad spillede en ikke ringe Rolle, fugtigt Korn vejjede mere end tørt. Kærernes Udvikling havde ogsaa Betydning for Vægten, og endelig varierede denne efter Kornets Indhold af Sand, Støv og Ukrudtsfrø¹.

Mellem det udmaalte Sædekorn og det Korn, som virkelig blev saaet, er der næppe Muligheder for større Afvigelser. Derimod maa der sikkert regnes med et ikke helt ringe Svind i det høstede Korn. Noget tog Fuglene og Dyrene. 1622 hedder det i Koldinghus Lensregnskaber, at Rugen var meget opædt af Dyrene. Det er sandsynligvis Kron- og Raavildt, der er Tale om, og det har maaske nok været før Høsten. Noget kunde blive ødelagt af Vejret, saaledes meddeles fra Skodegaard 1614 om Byggen: Deraf er intet avlet, thi det var altsammen misvokset og forraadnet, førend det kunde føres af Ageren og blev

¹ Af Datidens talrige Kornmaal skal her kun anføres de væsentligste. Tønden havde samme Størrelse, 144 Potter (139,104 Liter), indenfor det meste af Kongeriget. Den var paa Sjælland, i Skaane og paa Lolland-Falster delt i 6 Skæpper. I Aabomaalets Omraade, Fyn, Langeland og det sydøstlige Jylland i 8 Skæpper. I Landets øvrige Egne fandtes mange lokale Størrelser for Skæppen.

¹ Læst var i Sjællandsmaalets Omraade lig 40 Tdr. Rug, 48 Tdr. Byg, og 80 Tdr. Havre. I Aabomaalets Omraade var Læsten lig 30 Tdr. Rug, 36 Tdr. Byg og 60 Tdr. Havre. I Vendsyssel og Thy brugtes en jysk Læst paa 24 Tdr. Rug og Byg og 48 Tdr. Havre. Læstens forskellige Tøndetal for de forskellige Kornsorter skyldes dels Forholdet mellem Kornsorternes Vægt, dels deres indbyrdes Værdiforhold og endelig deres Besaaningsevne. 40 Tdr. Rug skulde saaledes gennemgaaende have samme Vægt som 48 Tdr. Byg og som 80 Tdr. Havre. Iøvrigt henvises til S. Aakjærs: Maal og Vægt (1936) 206, 210 ff.

siden kørt paa Møddingen¹. Naar det var kommet hjem i Laden, tog Mus og Rotter deres Part. I Valloes Regnskab 1634 er Tabene »af Røter og Mus dette Aar, som var ganske mangfoldig paa Vallo, og i Sønnerlighed af Røterne«, anslaaet til 4 Tdr. Byg og 8 Tdr. Havre². Saa var der Spørgsmaalet om Kornet blev tærsket rent, og naar der var tærsket, synes der at have været store Muligheder for, at der gik Svind i Bunken, inden den blev maalt op. En Ridefogedinstruks fra en senere Tid anbefaler den største Agtpaagivenhed, da snart alle mistænkes for at tage af Korndyngen³; især synes det at have været galt med Røgterne, som var meget tilbøjelige til at tage af Kornet til deres Køer og Stude.

Disse Forhold har dog sandsynligvis ikke kunnet spille nogen større Rolle overfor de store Partier, det oftest drejede sig om.

Mere svandt det, naar Kornet med velberaad Hu blev fodret op i Straaet eller skaaret til Hakkelse. Dette skete især med Havren. Fra næsten alle Lenene foreligger der Vidnesbyrd om, at Havre blev brugt som Hakkelse til Heste og Føler eller givet til Stude og Lam⁴. Det anføres ikke hvert Aar, men mest til Forklaring, naar Havreudbyttet var særligt ringe. Nu og da anføres det slet ikke i Regnskaberne, men kommer frem i Antegnelserne, naar der bliver klaget over for ringe Høst. Da Foldudbytterne for Havren næsten alle er meget smaa — kun i enkelte Tilfælde ligger de over 2 Fold — er der Grund til at antage, at man paa alle Gaarde i alle Aar har fodret en større eller mindre Part af Havren op i Straaet eller som Hakkelse. Og her er der Mulighed for store Udsving. Paa Esrom blev i mange Aar al Havren fodret op. Ladegaardsregnskabernes Tal giver derfor ikke blot et nogenlunde rigtigt Billede af det virkelige Havreudbytte.

¹ RA. Koldinghus Lensregnsk. 1622—23, 1614—15.

² RA. Vallo Regnsk. 1634—35.

³ Instruks for Ridefogden paa Egholm og Krabbesholm 1723 (RA. Topografiske Samlinger, Sjælland).

⁴ F. Eks. Nyby Ladegaard 1622. Hørsholm Ladegaard 1622. Lellinge 1627 flg. (RA. Københavns Lensregnsk. 1622—23, Kronborg Lensregnsk. 1622—33. Vallo Regnsk. 1627—28 og f. Aar).

Ogsaa de andre Kornsorter kunde bruges til Hakkelse. Paa Hørsholm blev 1622 en Del af Byggen skaaret i Hakkelse¹, og det samme skete i Aarene 1617—23 paa Esrom »og er derfor ringe Korn«, hedder det². I Almindelighed hørte det vel til Sjældenhederne, men i Esrom tyder det ringe Høstudbytte unægtelig paa, at det har været gjort baade før 1617 og efter 1623, selvom det ikke er nævnt. Den Mulighed, at Byggen er anvendt paa lignende Maade paa andre Ladegaarde, kan heller ikke afvises.

Paa Esrom gik man senere over til at skære Rugen i Hakkelse, fra 1640'erne og 1650'erne berettes i flere Tilfælde, at en stor Del af Rugen er fodret op³. Esrom er dog den eneste Ladegaard, hvor dette omtales, og det har vel været en Undtagelse, selvom Høstresultaterne ofte kan friste til at tro, at det ogsaa har været brugt andre Steder.

En Fejlmulighed rummer Tiendespørgsmaalet. Kun undtagelsesvis blev der svaret Tiende af Ladegaardene. Det omtales et enkelt Aar i Aastrup⁴, men der blev den ydet i Skæppen, desuden hedder det i 1643 fra Halsted Kloster, at Sognepræsten i Halsted faar 4 Traver Rug, 12 Traver Byg og 4 Traver Havre for den Tiende, han har mistet andetsteds⁵. I dette Tilfælde er det aabenbart taget af Høsten, inden der blev tærsket, og Høstudbyttet er altsaa her blevet mindsket noget.

Derimod var der til de fleste Ladegaarde lagt flere Tiender. De blev som oftest tærsket og opmaalt for sig, men nu og da blev de tærsket og opmaalt sammen med Ladegaardens Korn; det skete paa Nyby Ladegaard 1622⁶ og paa Herlufsholm 1649—50⁷, og paa Lyngbækgaard blev Draaby Sogns Tiende tærsket sammen med Ladegaardsavlen i alle Aarene⁸.

¹ RA. Kronborg Lensregnsk. 1622—23.

² RA. Kronborg Lensregnsk. 1617—23.

³ RA. Kronborg Lensregnsk. 1648—49, 1651—52, 1652—53.

⁴ RA. Aastrup Lensregnsk. 1615—16.

⁵ RA. Halsted Kloster Lensregnsk. 1643—44.

⁶ RA. Københavns Lensregnsk. 1622—23.

⁷ RA. Herlufsholms Skoles Regnsk. 1649—51.

⁸ RA. Kalo Lensregnsk. 1610—24.

Sommetider blev Sæden fra Ødegaarde, der blev drevet fra Ladegaardene, tærsket sammen med Ladegaardsavlen¹; det var dog ogsaa en Undtagelse, sædvanligvis blev Ødegaardenes Avl udtærsket for sig.

Et Problem angaaende ældre Tiders Kornavl er, hvor meget Ukrudtsfrø og andre Urenheder der var i Kornet. Spørgsmaalet er vanskeligt at besvare. Fra senere Tider foreligger der skræk-indjagende høje Tal for Procenterne af alskens Urenheder i Kornet. Om Forholdene paa denne Tid er det vanskeligt at sige noget for Byggens Vedkommende, men helt ren har den næppe været; angaaende Rugen foreligger der en Del Opgivelser om Forholdet mellem Rug og Hejre.

Agerhejren (*Bromus*) forekom især i Rugmarker, mest i fugtige Aar, og særlig frodig blev den selvfølgelig, naar Rugen var daarlig. Man antog dengang simpelthen, at Rugen blev forvandlet til Hejre; i et Tingsvidne fra Antvorskov hedder det om Rugen 1652, at Slottets Rughøst var meget daarlig, og det der blev avlet meget ringe og for største Delen forvandlet til Hejre og Klinte. Ligesaa var det gaaet med Bøndernes Rug over hele Lenet². Hejren var ikke helt værdiløs, den kunde anvendes til Svinefoder, og den synes i Almindelighed at være regnet med til Høstudbyttet. I mange Regnskaber staar blot »Rug og Hejre«, i et enkelt hedder det, at det var umuligt at skille Hejren fra Rugen³, men som det fremgaar af omstaaende Tabel er den frarensede Hejre i en Række Tilfælde maalt op ligesom Rugen.

Det er rimeligvis aldrig lykkedes at skille Rugen og Hejren til Fuldkommenhed, men Tallene i omstaaende Tabel giver dog nok et omtrentligt Billede af Forholdene, som de var, og de viser, at Hejreudbyttet kunde variere meget stærkt og i gode Hejreaar endog give mere end Rugen selv. De i Tabellen anførte Regnskaber danner sandsynligvis ingen Undtagelse. Formodentlig har der i alle Aar paa alle Ladegaarde

¹ F. Eks. Lystager 1633, (RA. Antvorskov Lensregnsk. 1633—34).

² RA. Antvorskov Lensregnsk. 1652—53. Bilag.

³ RA. Vallo Regnsk. 1635—36.

Tabel I. Forholdet mellem Rug og Hejre.

Aar	Rug Tdr.	Hejre Tdr.	Aar	Rug Tdr.	Hejre Tdr.
Antvorskov Ldg.			Lystager Ldg.		
1618.....	541	11	1635.....	50	64
1635.....	200	132	1644.....	192	28
1644.....	288	103	1647.....	49	22
1646.....	247	41	1648.....	44	15
1648.....	163	18	1653.....	245	51
			1654.....	124	18
Vallo Ldg.			Lellinge Ldg.		
1626.....	166	36	1625.....	85	25
1627.....	201	8	1626.....	45	2
1629.....	240	10	1627.....	60	4
1633.....	152	72	1632.....	70	20
1634.....	200	138	1633.....	40	17
1635.....	73 ¹	55	1634.....	75	7
1636.....	74	22	1635.....	63	15
1637.....	157	58			
1638.....	209	68			
Lekkende Ldg.			Sæbygaard Ldg.		
1636.....	74	16	1635.....	50	65
1637.....	83	12			

¹ 97 Tdr. Rug og Hejre kunde ikke adskilles og er derfor ikke medregnet.

været en større eller mindre Mængde Hejre i Rugen, selvom den Mulighed ikke kan udelukkes, at man efter bedste Evne har søgt at rense Hejren fra uden at anføre noget om det i Regnskabet.

Problemet Ukrudtsfrø kan altsaa i visse Tilfælde medføre en ret stor Forskel mellem det Høstudbytte, som angives i Regnskaberne, og det, som faktisk blev høstet. Paa den anden Side maa det tages i Betragtning, at naar man ikke formaaede at rense den aftærskede Sæd fuldstændigt, kunde man heller ikke rense Saasæden; saa selv om man i Regelen saaede den bedste og reneste Sæd, har den ogsaa haft en vis Bestanddel af Urenheder, og der vil altsaa have været noget mindre Sæd, end Tallene angiver.

Disse Fejlkilder medfører, at Opgivelserne af det saaede og høstede Korn bliver mere eller mindre i Uoverensstemmelse med det virkelig saaede og høstede rene Korn. Hvor der er skaaret Hakkelse af det utærskede Korn, kan det ganske forrykke Billedet. For Havren giver Ladegaardsregnskabernes Tal derfor et saa misvisende Billede, at Beregninger over Foldudbyttet paa Grundlag af disse kun vilde være af tvivlsom Værdi. Saa-danne Beregninger er derfor ikke foretaget her. For Rug og Byg er Fejlene sandsynligvis ikke større, end at Tallene for Opmaalingen giver et nogenlunde paalideligt Billede af Forholdene, som de var.

Udsæden.

Hovedkornsorterne var Rug, Byg og Havre. Enkelte Steder dyrkede man Blandsæd af Byg og Havre, Hvede og Boghvede spillede kun en ringe Rolle. Af Bælgplanter var Ærter ret almindelige.

Ladegaardene kan stort set deles i 3 Størrelsesgrupper. Den første omfatter Antvorskov, Faurholm og Store Ny Ladegaard, hvor Udsæden laa fra 450—600 Tdr. af samtlige Kornsorter. Den anden, som bl. a. tæller Lekkende, Børringe Kloster, Skanderborg og Esrom havde en samlet Udsæd paa 2—300 Tdr., for den tredie: Sorø, Lindholm, Kolding o. a. laa Udsæden fra 100—150 Tdr.

Byggen blev dyrket i størst Udstrækning, dernæst kom Rugen og som Nummer tre Havren. Byggen fandtes paa alle Ladegaardene, mens Havren kun undtagelsesvis blev saaet paa Antvorskov, Lystager og Sorø, og Store Ny Ladegaard i mange Aar slet ingen Rug havde. Paa Ladegaarde med Stutterier som Faurholm og Esrom, og hvor man af andre Grunde havde Brug for megen Havre til Hestefoder, saaledes paa Ladegaardene under Københavns Len, blev Havren dyrket i samme Udstrækning som Byg og Rug.

Det fremgaar af omstaaende Tabel, at fraset Store Ny Ladegaard (Nyby Ladegaard), hvor en stor Arealudvidelse fremkaldte en tilsvarende Stigning i Udsæden, er den samlede Udsæd faldende. Paa Antvorskov og Sorø naaedes dog Minimum i Fem-

Tabel II. Femaarlige Gennemsnit af Udsæden paa 5 Ladegaarde 1610—54.

	Rug Tdr.	%	Byg Tdr.	%	Havre Tdr.	%	Udsæd ialt Tdr.
Antvorskov							
1610—14	229	45,0	276	55,0	..	..	505
1620—24	231	46,8	264	53,2	..	..	495
1630—34	204	45,0	249	55,0	..	..	453
1640—44	235	49,9	236	50,1	..	..	471
1650—54	201	42,2	271	57,8	..	..	472
Sorø							
1610—14	71	48,0	76	52,0	..	..	147
1620—24	63	42,8	84	57,2	..	..	147
1630—34	52	47,7	57	52,3	..	..	109
1640—44	59	43,4	77	56,6	..	..	126
Lekkende							
1610—14	75 ²	34,1	85 ²	38,6	60 ²	27,3	220
1620—24	65	29,0	98	43,8	61	27,2	224
1630—34	61	36,6	71	42,7	35	20,7	167
Nyby Ldg. og Store Ny Ldg. ³							
1610—14	..	..	121	76,6	37	23,4	158
1620—24	..	..	—	—	—	—	—
1630—34	..	..	327	63,3	185	36,3	512
1640—44	53	8,4	341	54,4	227	37,2	631
Børringe Kloster							
1610—14	65	31,1	85	38,6	63	30,1	213
1620—24	59	32,1	72	39,2	53	28,7	184
1630—34	43	28,2	52 ¹	33,8	56	47,8	151
1640—44	40 ¹	34,5	41 ¹	35,2	35 ¹	30,3	116

¹ Regnskaber findes kun for 4 af de 5 Aar.² Regnskaber findes kun for 3 af de 5 Aar.³ Nyby Ladegaard fik i 1622 sit Areal stærkt udvidet og kom derefter til at hedde Store Ny Ladegaard.

aaret 1630—34, hvorefter der atter er Stigning. Dette kan skyldes en Nedgang i de besaaede Arealers Størrelse, en mindre Mængde Udsæd pr. Arealenhed, eller en Kombination af begge Dele.

Høsten.

En Udregning af Foldudbyttet for 625 Høstresultater indenfor den her behandlede Tidsperiode giver, som det fremgaar af vedføjede Tabel, til Resultat, at der¹ i 11,2 % af samtlige Resultater blev høstet mindre, end der var saaet. 20 % ligger

Tabel III.

Rug. 625 Høstresultater fra Aarene 1610—59
fordelt efter Foldudbyttet².

Fold	Høstresultater	%
0,0—0,4	9	1,4
0,5—0,9	60	9,8
1,0—1,4	125	20,0
1,5—1,9	139	22,3
2,0—2,4	102	16,3
2,5—2,9	74	11,8
3,0—3,4	46	7,3
3,5—3,9	29	4,7
4,0—4,9	18	2,9
4,5—4,9	13	2,1
5,0—5,9	8	1,3
6,0—6,9	1	0,1
7,0—7,9	1	0,1
	625	100,0

mellem 1 og 1,5 Fold. 38,7 % mellem 1,5—2,4, hvilket saaledes maa betegnes som den normale Rughøst. 2,5—3,4 Fold var en

¹ Da de besaaede Arealers Størrelse ikke kendes, er her anvendt ældre Tidens Beregningsmaade, hvorefter Foldudbyttet fremkommer ved at dividere Høstudbyttet med Udsæden. Nu forstaar man ved Foldudbyttet Antallet af Tdr. Korn høstede pr. Td. Land.

² I Beregningerne er Hejren overalt, selv hvor den var opmaalt særskilt, regnet sammen med Rugen. Desuden er de Høstresultater medtaget, hvor der foreligger Vidnesbyrd om, at en Del af Rugen var skaaret i Hakelse.

Tabel IV. Rug. Femaarligt Gennemsnit af Foldudbyttet for de enkelte Ladegaarde 1610—59.

	Antvorskov	Lystager	Sæbygaard	Ny Ladegd.	Ibstrup	Faurholm	Lille Ldg.	Esrom	Hørsholm
1610—14	2,1	..	..	..	..	..	..	1,4 ¹	..
1615—19	1,8	..	..	..	..	..	..	1,0	..
1620—24	1,5	..	1,4 ¹	..	..	..	..	1,3	..
1625—29	1,3 ²	..	..	..	1,7 ²	1,3	..	2,1 ²	2,5 ²
1630—34	1,8	2,2	2,4	..	1,7	1,3	1,5	1,4	1,0 ¹
1635—39	3,2	3,2	..	..	2,5	1,7 ²	1,5	2,7	..
1640—44	2,0	3,1	..	2,3	1,8	..	1,7 ²	..	..
1645—49	1,5	1,3	..	..	..	..	..	0,8	..
1650—54	1,6	2,5	2,2 ²	..	..	..	..	1,5	..
1655—59	1,5	..	..	..	..	..	..	1,8	..
Gennemsnit:	1,8	2,5	2,0	2,3	1,9	1,4	1,5	1,4	1,8

	Lekkende	Jungshoved	Soro	Ringsted	Herlufsholm	Valø	Lellinge	Abrahamstrup
1610—14	2,6	2,4	2,6	2,1	2,1	..	..	..
1615—19	1,7	1,8	2,4	1,6	..	..	..	..
1620—24	1,4	1,5	1,7	1,7	..	2,1	2,4 ¹	..
1625—29	1,4	2,1 ¹	1,5	..	..	2,6	2,9	1,2 ¹
1630—34	1,6	1,5	2,4	..	3,7	3,2	..	1,9 ¹
1635—39	1,7	..	3,3	..	3,5	2,9 ¹	..	..
1640—44	..	..	2,4	..	3,1	..	..	..
1645—49	..	..	..	..	2,7	..	..	..
1650—54	..	..	..	..	3,2	..	..	..
1655—59	..	..	..	..	4,0	..	..	..
Gennemsnit:	1,7	1,9	2,3	1,8	3,2	2,7	2,7	1,6

Tabel IV (fortsat).

	Borringe	Hageløse	Lindholm	Skjørringe	Korselidse	Halsted Kl.	Tranekjær	Skanderborg	Ring Kl.
1610—14	1,7	1,9	3,2	..	..	..	..	1,2	1,0
1615—19	1,2	2,0	1,8	..	..	..	..	1,8	1,2
1620—24	1,1	1,3	2,5	..	..	..	..	1,8 ¹	1,5 ¹
1625—29	1,4 ¹	2,6	1,5 ¹	..	..	..	..	..	..
1630—34	0,8 ²	1,8	2,1 ²	..	..	..	..	..	..
1635—39	1,3	2,4	1,1 ¹	..	..	..	..	..	..
1640—44	1,2	..	..	3,2	2,0	2,5	..	..	..
1645—49	..	..	..	..	..	..	1,4	..	..
1650—54	..	..	..	..	..	..	2,1	..	..
1655—59	..	..	..	..	..	..	2,4 ¹	..	..
Gennemsnit:	1,2	2,2	1,9	3,2	2,0	2,5	2,0	1,6	1,2

	Aakjær	Kolding	Skødegaard	Bjellerup	Aastrup	Møgeltonder	Lyngbæk- gaard	Hevringholm	Estruplund
1610—14	1,5	1,3 ¹	1,6 ¹	3,9	..	..	1,7	..	..
1615—19	1,2	1,3	1,7	2,7	..	4,0 ¹	1,7	..	..
1620—24	1,4 ¹	1,2 ²	2,2	3,5	2,0	4,2 ²	2,4	..	..
1625—29	..	..	..	..	..	..	..	..	..
1630—34	..	..	..	..	..	3,1	..	..	..
1635—39	..	..	..	..	..	3,1	..	..	..
1640—44	..	..	..	..	..	2,2	..	..	..
1645—49	..	..	..	..	..	3,2	..	..	..
1650—54	..	..	..	..	..	2,6	..	..	..
1655—59	..	..	..	..	..	..	..	3,0	2,0
Gennemsnit:	1,4	1,3	1,8	3,4	2,0	3,2	1,9	3,0	2,0

¹ Regnskaberne findes kun for 4 af de 5 Aar.² Regnskaberne findes kun for 3 af de 5 Aar.

god Høst, hævet et godt Stykke over Gennemsnitsresultatet. Udbytter over 3,4 Fold maa betegnes som særlig gode. Chancen for at faa saadanne var ikke større end Risikoen for at høste mindre, end man saaede. Det bedste af Tabellens Resultater blev naaet paa Møgeltønder 1620, da der høstede 7,0 Fold, ogsaa det næstbedste er fra Møgeltønder 1618 med 6,1, Nummer 3 og 4 er fra Sorø Kloster 1637 og 1638, da man begge Aarene høstede 5,7 Fold. Det ringeste Resultat er fra Ibstrup, hvor man efter en Udsæd paa 80 Tdr. prysk (preussisk) Rug i Efteraaret 1635 ikke høstede en Kerne det følgende Aar¹. Omstaaende Tabel over Gennemsnitsresultaterne pr. 5 Aar fra de enkelte Ladegaarde viser, at Forskellen mellem Gaardene er stærkt fremtrædende fra Børringe Klosters og Ring Klosters 1,2 Fold til Bjellerups 3,4. 6 af Gaardene har Gennemsnit fra 1,0—1,4 Fold, 12: 1,5—1,9, 8: 2,0—2,4, 4: 2,5—2,9 og 5: 3,0—3,4².

Forskellen synes ikke at finde Forklaring i de geografiske Forhold. Naar Arent Berntsen siger, at den sjællandske Jord egner sig daarligt til Rugdyrkning³, giver Tallene fra Faurholm, Lille Ladegaard, Antvorskov og Lekkende ham i høj Grad Ret, men Børringe, Aakjær, Kolding og Ring Kloster vidner om det samme for Skaanes og Jyllands Vedkommende. De bedste Resultater stammer fra tre Steder, der ligger saa fjernt fra hverandre som Bjellerup (ved Randers), Møgeltønder og Herlufsholm.

I Tidens Løb viser der sig ret betydelige Svingninger for de enkelte Gaarde. Paa Møgeltønder er der en ikke ringe Tilbagegang fra de gode Femaar 1615—19 og 1620—24. Femaaret 1635—39 har gode Resultater fra de fleste Ladegaarde.

Af omstaaende Tabel V fremgaar, at Byggen gav kendeligt større Foldudbytte end Rugen. Medens dette for Rugen i 53,4 % af Tilfældene ligger under 2,0 Fold, gælder det samme kun for 29,2 % for Byggen. Mellem 2,0 og 2,9 Fold er Tallene for Rug

¹ RA. Københavns Lensregnsk. 1635—36.

² Helt retfærdig er Sammenligningen ikke, da de forskellige Gaarde ikke er repræsenterede med samme Aar. Bjellerup har f. Eks. ikke Misvækstaarene 1628—30 med.

³ A. Berntsen: Danmarckis oc Norgis fructbar Herlighed (1650—56), 39.

og Byg henholdsvis 28,1 og 34,6, og over 3,0 Fold ligger 18,5 % af Rughøstresultaterne, men 36,2 af Byghøstresultaterne.

Risikoen for at høste mindre end Udsæden var ikke stor, der var en reel Chance for at faa over 4 Fold, og der kunde naas

Tabel V.
Byg. 704 Høstresultater fra Aarene 1610—59,
fordelt efter Foldudbyttet.

Fold	Høst- resultater	%
0,0—0,4	4	0,6
0,5—0,9	30	4,3
1,0—1,4	72	10,2
1,5—1,9	99	14,1
2,0—2,4	118	16,8
2,5—2,9	125	17,8
3,0—3,4	93	13,2
3,5—3,9	65	9,2
4,0—4,4	42	6,0
4,5—4,9	24	3,4
5,0—5,4	13	1,8
5,5—5,9	8	1,1
6,0—6,9	7	1,0
7,0—7,9	3	0,4
8,0—8,9	1	0,1
	704	100,0

endnu højere. De bedste Høstresultater er: Vallø 1621: 8,9 Fold, Lellinge 1627: 7,9, Vallø 1627: 7,0 og Møgeltønder 1616: 7,0. De daarligste: Skødegaard 1614: 0,0 Fold, Skjærringe 1652: 0,1, og Esrom 1657: 0,1 Fold.

Af Tabel VI fremgaar, at Forskellen mellem de enkelte Ladegaarde er endnu større for Byg end for Rug. Bundresultatet er det samme: 1,2 Fold paa Ring Klosters Ladegaard, som ogsaa havde Bundrekord for Rugen, men Topresultatet ligger paa 4,1 Fold (Vallø). 2 Ladegaarde har et Gennemsnit fra 1,0—1,4 Fold, 3: 1,5—1,9, 8: 2,0—2,4, 6: 2,5—2,9, 11: 3,0—3,4, 2: 3,5—

Tabel VI. Byg. Femaarligt Gennemsnit af Foldudbyttet for de enkelte Ladegaarde.

	Antvorskov	Lystager	Sæbygaard	Ny Ldg.	Ibstrup	Amager	Faurholm	Lille Ldg.	Esrom
1610—14	3,5	..	..	2,3	..	2,6 ¹	..	..	1,5 ¹
1615—19	3,0	..	..	2,1	..	1,8	..	..	1,3
1620—24	3,3	..	2,8 ¹	2,7 ²	..	..	..	..	1,9
1625—29	2,7 ¹	..	..	3,4	3,7	..	2,3	1,8	3,2
1630—34	2,6	2,3	2,4	2,3	2,3	..	1,5	1,8	1,4
1635—39	3,6	3,0	..	2,6	3,9	..	1,4	1,9	1,8
1640—44	3,8	3,5	..	2,4	2,5	..	..	2,4 ²	..
1645—49	3,2	2,5	..	..	..	..	..	..	1,7
1650—54	2,4	2,2	4,5 ²	..	..	..	..	..	1,3
1655—59	2,0	..	..	..	..	..	..	..	0,7
Gennemsnit:	3,0	2,7	3,2	2,6	3,1	2,2	1,7	2,0	1,6

	Hersholm	Abrahamstrup	Lekkende	Jungshoved	Sorø	Ringsted	Herlufsholm	Vallø	Lellinge
1610—14	..	..	3,1 ²	3,7	3,1	2,6	3,3 ¹	..	..
1615—19	..	..	2,4	2,2	2,5	2,0	3,3 ²	..	..
1620—24	3,6 ²	..	2,9	2,3	3,1	3,1 ¹	..	4,6	..
1625—29	2,9	2,2	2,2	2,2 ¹	2,3	..	..	4,2	4,6 ¹
1630—34	2,0 ¹	2,5 ²	2,4	1,7 ²	2,6	..	3,0	3,6 ¹	..
1635—39	..	..	..	..	3,6	..	3,0	4,0	3,1 ²
1640—44	..	..	..	..	3,8	..	2,7 ¹	..	..
1645—49	..	..	..	..	4,1 ¹	..	4,5	..	..
1650—54	..	..	..	..	..	..	3,1	..	..
1655—59	..	..	..	..	..	..	2,8	..	..
Gennemsnit:	2,5	2,3	2,6	2,4	3,1	2,6	3,2	4,1	3,8

Tabel VI (fortsat).

	Skjerringe	Korselidse	Halsted Kl.	Børringe	Hageløse	Lindholm	Tranekjær	Skanderborg	Ring Kl.
1610—14	..	..	..	2,7	3,1 ¹	4,0	..	1,0	0,9
1615—19	..	..	..	1,9	2,7	3,0	..	1,8	1,1
1620—24	..	..	..	2,6	3,0	4,4	..	1,3 ¹	1,5 ¹
1625—29	..	..	..	2,9	4,3	3,9	..	..	..
1630—34	..	..	..	1,5	3,2	3,1	..	..	..
1635—39	..	..	..	2,5	3,1	1,8	..	..	..
1640—44	3,3 ²	3,5 ²	3,4 ²	3,7	..	..	..	..	..
1645—49	..	..	..	..	..	..	3,0	..	..
1650—54	..	..	..	..	..	..	2,8	..	..
1655—59	..	..	..	..	..	..	2,9 ²	..	..
Gennemsnit:	3,3	3,5	3,4	2,5	3,2	3,4	2,9	1,4	1,2

	Aakjær	Kolding	Bjellerup	Aastrup	Møgeltonder	Lyngbæk- gaard	Hevringholm	Estruplund
1610—14	2,0	2,0	3,9	..	..	2,4	..	..
1615—19	1,3	2,8	3,6	1,8 ¹	5,7 ²	2,1	..	..
1620—24	1,6 ¹	2,0 ²	3,2 ¹	2,9	4,8 ²	2,2	..	..
1625—29	..	..	..	..	..	..	..	..
1630—34	..	..	..	..	3,1	..	..	..
1635—39	..	..	..	..	2,8	..	..	..
1640—44	..	..	..	..	2,1	..	..	..
1645—49	..	..	..	..	2,1	..	..	..
1650—54	..	..	..	..	2,7	..	..	..
1655—59	..	..	..	..	..	..	3,5	2,3
Gennemsnit:	1,6	2,3	3,6	2,4	3,3	2,2	3,5	2,3

¹ Regnskaber findes kun for 4 af de 5 Aar.² Regnskaber findes kun for 3 af de 5 Aar.

3,9 og 1: 4,0—4,5. I det store og hele viser det sig, at de Lade-gaarde, der havde ringe Foldudbytte for Rugen ogsaa havde det for Byggen. Kun paa Skanderborg var Rughøsten gennem-gaaende bedre end Byghøsten, paa Ring Kloster og Herlufsholm var de lige gode. Tager man Gennemsnittet for samtlige Lade-gaarde, faar man 2,1 Fold for Rugen, 2,7 for Byggen.

Det afgørende er nu: viser disse Tal det normale for Dan-marks Kornavl, eller maa det antages, at den har været ander-ledest, og i saa Fald: bedre eller ringere.

I Lensregnskaberne siges ikke meget om, hvad der anses for god eller daarlig Høst, kun i enkelte Tilfælde kommer der en kort Notits om Misvækst paa Grund af »Hede og Brynde«¹. I det store Misvækstaar 1652 fandt Lensmanden paa Antvor-skov sig dog foranlediget til at tage et Tingsvidne paa Kornets ringe Tilstand, og heri erklæredes, at der efter Byggen ikke kunde ventes mere end halv Sæd igen. Vurderingen var rigtig nok, Udbyttet blev efter Regnskabet 0,6 Fold².

I Rentekammeret tog man Meddelelserne om de smaa Høst-resultater uden at gøre Ophævelser. Først hen i 1640'erne kommer enkelte Antegnelser desangaaende, og de gælder kun Esrom og Tranekjær Ladegaarde³. Antegnelserne viser ingen fast Linie. De Resultater, der bliver klaget over paa Esrom og Tranekjær, faar Lov til at passere upaataalt andre Steder. 1652 høster ad-skillige Gaarde mindre end Udsæden, men kun for Esrom hedder det i en Antegnelse: Avles ilde, helst saa meget som Udsæden. 1648 kaldes 1,9 Fold paa Esrom for meget ringe Avl, og 1646 klages der over Avlen paa Tranekjær, selvom der her dette Aar høstedes 3 Fold.

Antegnelserne blev som Regel besvaret med en Henvisning til »Guds Vejrlig«, fra Tranekjær anføres som Undskyldning, at man har Alsædebrug, og at Jorden er daarlig. Fra Esrom siges,

¹ Bl. a. RA. Koldinghus Lensregnsk. 1612—13, Aalholm Lensregnsk. 1652—53.

² RA. Antvorskov Lensregnsk. 1652—53.

³ RA. Tranekjær Lensregnsk. 1645—46, 1646—47, 1647—48. Kronborg Lensregnsk. 1648—49, 1655—56, 1657—58.

at Jorden udskærpes af Stutteriet. Man var saaledes klar over, at Høsten ikke i alle Tilfælde var saa god, som den burde være, men hvor man satte Grænsen mellem god og daarlig Høst, fremgaar ikke tydeligt af de faa Antegnelser.

En Grund til de smaa Resultater kan maaske søges i, at Lensmændene ikke personligt havde økonomiske Interesser i Ladegaardenes Drift, saa de lod Avlingen gaa, som den bedst kunde, men at Forholdene ikke var stort bedre, hvor Lensmændene havde Ladegaardsavlén frit under sig, uden at skulle svare Regnskab af den til Kronen, viser en Række Beretninger fra forskellige Len, der blev indsendt 1645 som Svar paa nogle Forespørgsler fra Kancelliet¹. Disse gav Oplysninger om, hvor meget der kunde saas og avles til Ladegaarden, hvor mange Øksne der kunde staldes, og hvor store Omkostningerne ved Ladegaardenes Drift var. Besvarelserne er bevaret fra ca. 30 Len. En Del Lensmænd anførte den gennemsnitlige Avl af hver Kornsort for sig, andre Udbyttet af samtlige Kornsorter under ét, nogle endelig Høsten for et enkelt eller flere Aar. Den klagende Tone, som gaar gennem de fleste Besvarelser, røber, at Lensmændene var interesseret i at faa tegnet et mørkt Billede af deres Udbytte af Ladegaardsdriften. De opgivne Tal er muligvis præget heraf.

Opgivelserne om Udbyttet af Rugen ligger helt paa Linje med de i Tabel III angivne Resultater. Paa Varberg kunde man næppe faa Udsæden igen. Aarhusgaard har et Gennemsnit paa $1-1\frac{1}{2}$ Fold, Christiansstad $1\frac{1}{2}$. De fleste af de øvrige angiver et Gennemsnit paa $2-2\frac{1}{2}$ Fold. Paa Hald regnes Gennemsnittet til 3, fra Hindsgavl viser et enkelt Resultat 4. Bygholm og Aalborg har Enkeltresultater paa 5 og endelig opgives fra Skivehus, at Rugen gennemsnitlig giver 5—6 Fold.

Foldudbyttet for Byggen ligger efter Opgivelserne betydeligt højere. Ringest er det fra Helnekirke Len med $1\frac{1}{2}-2$ Fold. $2-2\frac{1}{2}-3$ Fold har Landskrona, Halmstad, Varberg, Sølvitsborg, Tranekjær og Aarhusgaard. Fra Christiansstad og Laholm

¹ RA. Danske Kanc. Lensmændenes Besvarelser paa kgl. Miss. 1644, 14. Dec. 1645, 28. Jan. og 4. Okt. ang. Avling m. v. til Lenenes Ladegaarde.

berettes om Foldudbytte paa 4, det betegnes dog som Maximum. Paa Hald sættes Gennemsnittet saa højt som $5\frac{1}{2}$ og paa Skivehus til 6—8 Fold. For Havren ligger Opgivelserne paa $1\frac{1}{2}$ —3 Fold.

Hvor alle Kornsorter tages under ét, anføres fra Dragsholm og Kalø 2 Fold i Gennemsnit, fra Ørum $2\frac{1}{2}$, Lundenæs 3, Mariager 3—4, Odensegaard $3\frac{1}{2}$ —4 og fra Ringsted anføres for et enkelt Aar 6,3 Fold for Byg og Rug tilsammen og 4 Fold for Havre.

I adskillige Tilfælde siges, at de nævnte Tal er Maksimumsresultater, og de fleste stiller som Betingelse, at Vejret skal være godt¹. Korfits Ulfeldt skriver saaledes fra Stegehus: Og stundom er det, man næppe kan faa sin Sæd igen. Ligesom Vejrliget er til, giver det meget eller lidet.

De fleste Lensmænd havde en Opfattelse af, at det var ringe Resultater, de kunde møde frem med, og de kommer med allehaande Undskyldninger. Som oftest er det Jorden, det er galt med. Paa Dragsholm er den meget skarp, i Helnekirke Len ond og sur, paa Varberg skarp, paa Rugaard »meget ond og ligger i Skove«, paa Hald, der ellers opgiver høje Foldudbytter, skarp og sandagtig. Fra Aarhusgaard hedder det, at »Jorden er ej synderlig god, og fylder hun op iblandt Kornet med Tidsler og Græs«. Paa Sejlstrup er »Jordens Koldhed og Vædske samt Havgus« Skyld i den ringe Høst. Daarligt Driftsystem i Form af Alsædebrug er medvirkende til den ringe Høst i Helnekirke Len, og det samme anføres fra Christiansstad. Paa Dueholm var Jorden udpint i den forrige Lensmands Tid, og paa Varberg og Halmstad havde man for lidt Gødning.

Trods alle Forbehold og Undskyldninger tyder Opgivelserne dog paa et lidt større Foldudbytte paa disse Ladegaarde, hvor Lensmændene havde personlige økonomiske Interesser i Driften, men nogen væsentlig Forskel fra de Gaarde, som blev drevet for Kronens Regning, har der næppe været.

Nu betød Ladegaardsdriften i Virkeligheden kun lidt for Lenenes Økonomi, det meste Korn kom til Lenene i Form af

¹ Bl. a. Helsingborg, Helnekirke, Laholm, Varberg og Visborg.

Landgilde, Tiender og andre Afgifter, en daarlig Høst var ingen Katastrofe, naar blot Landgildekornet gik regelmæssigt ind. Lensmændenes vigtigste Hverv var desuden at administrere Lenet, ikke at tage sig af Ladegaardenes Drift. Der er derfor nogen Grund til at vente, at der i Almindelighed blev høstet mere paa Adelens Ladegaarde end paa Kronens. De i det foregaaende anførte Tal bekræfter denne Antagelse, idet de største Foldudbytter er opnaaet paa de Ladegaarde, som ikke laa under Kronen, nemlig paa Herlufsholm, Vallø og Lellinge, ligesom Kai Lykkes Gaard Hevringholm ligger over de fleste Ladegaarde, mens Estruplund ganske vist ligger paa et lavere Plan.

Desværre foreligger kun faa Høstresultater fra andre Ladegaarde til Sammenligning. I længere Rækker er hidtil kun fremdraget Tal fra Gessingholm, Skovgaard, Demstrup og Sødringholm. Resultaterne fra disse Gaarde er:

Gessingholm for Aarene 1643, 46, 54, 57: Rug 2,8, Byg 3,0, Havre 2,4 Fold i Gennemsnit.

Skovgaard 1638—46, 52—53: Rug 3,19, Byg 3,61, Havre 2,62 Fold i Gennemsnit.

Demstrup og Sødringholm 1629—60: Rug 3,37, Byg 3,08, Havre 2,44 Fold i Gennemsnit¹.

Disse Tal ligger afgjort over Tallene fra Kronens Ladegaarde, men ikke saa højt over dem, at man kan drage videregaaende Slutninger paa dette Grundlag, og det maa tilmed erindres, at de tre nævnte Gaarde var meget energisk drevne af Rantzau'erne under Paavirkning af det overlegne holstenske Landbrug.

Den langt overvejende Del af Danmarks Jord blev imidlertid ikke dyrket under Ladegaardene men under Bøndergaardene. Det vigtigste Spørgsmaal angaaende Danmarks Kornavl i denne Tid er derfor: hvormeget høstede Bønderne? Desværre er dette Spørgsmaal ogsaa det vanskeligste at besvare. Udover nogle Opgivelser fra Ødegaarde, som blev drevet under Ladegaardene, kendes kun nogle Tal fra 9 Bøndergaarde under Nygaard paa

¹ Se Fussing i Hist. Tidsskr. 10. R. III (1934—36), 79; Jyske Saml. 5. R. II (1935—36), 7; ibidem 5. R. III (1937—38), 19.

Langeland fra 1646¹, og her drejer det sig ikke om en Opmaaling af Høstudbyttet, men kun om en Vurdering af en Foged, mens Sæden endnu stod paa Marken. Vurderingen anslaaer een Gaards Høst til 2—2½ Fold, een til 2—3, een til 3—3½, fem til 3—4 og een til 4 Fold. Gennemsnittet af Vurderingen bliver knap 3½ Fold.

Tallene fra de sjællandske Ladegaarde viser for samme Aar et Gennemsnit for Rug paa 1,7 Fold og for Byg paa 3,4. Da Vurderingen hos Bønderne paa Nygaard sandsynligvis gælder samtlige Kornsorter, ligger Foldudbyttet hos dem altsaa over Ladegaardenes. Men en Vurdering for et enkelt Aar for saa faa Gaarde tillader ikke, at der drages videregaaende Slutninger. Hvorvidt Bøndernes Foldudbytte var større eller mindre end Ladegaardenes, kan altsaa ikke afgøres, før nyt Materiale, om saadant findes, er fremdraget.

Naar man tidligere har ment, at der blev høstet mindre paa Bøndergaardene end paa Ladegaardene, skyldes det vel væsentligt Tilbageslutninger fra Landboreformernes Tid. H. O. Larsen mener desuden, at Ladegaardene havde større Gødningsproduktion end Bøndergaardene, dette turde imidlertid være tvivlsomt for denne Tids Vedkommende, da Bønderne dengang havde flere Kreaturer end Tilfældet blev i det 18. Aarhundrede². Ladegaardenes Foldudbytte tyder i hvert Fald paa ingen Maade paa, at Ladegaardsdriften kunde staa synderligt over Bøndergaardenes i teknisk Henseende.

Det er derfor berettiget at spørge, hvorfor man da havde oprettet Ladegaarde blandt andet ved at nedlægge Bøndergaarde, og hvorfor man stadig drev Ladegaardene? Til dette for dansk Landbrug saa vigtige Spørgsmaal skal her kun gøres et Par Bemærkninger³.

¹ H. H. Fussing: Herremand og Fæstebonde (1942), 103.

² Dänische Wirtschaftsgeschichte, 159 ff.

³ Om Ladegaardenes Oprettelse se Thomas B. Bang: Kronens Mageskifter under Fr. II (Hist. Tidsskr. 9. R. I (1918—20), 1—42. For Sveriges Vedkommende er Spørgsmaalet behandlet af Per Nyström i »Avelsgårdsprojektet 1555—56« (Scandia IX (1936), 228 ff.).

Et af de vigtigste Motiver til Ladegaardenes Oprettelse har vel været Haabet om større økonomisk Udbytte af Landbruget. Dette kunde imidlertid opnaas ad to Veje: gennem mere intensiv Drift eller gennem mindre Driftsomkostninger. Om Driftsforbedringer i større Stil paa Ladegaardene foreligger fra denne Tid kun faa Vidnesbyrd. Derimod gik man med Flid den anden Vej ved at skaffe billig Arbejdskraft gennem øget Hoveri. Hoveriet var uden Tvivl Hovedbetingelsen for Ladegaardenes Rentabilitet, det gjorde Driftsomkostningerne relativt smaa, saa Gaardene i Tider med stigende Kornpriser nogenlunde har kunnet betale sig.

Da Konjunkturerne i 1640'erne blev nedadgaaende, blev Ladegaardsdriften en mere tvivlsom Forretning trods Hoveriet¹, selvom man forsøgte at bøde paa de faldende Kornpriser ved at skrue Øksenpriserne i Vejret². Kronen sørgede da ogsaa i disse Aar for at faa bortforpagtet de fleste af de Ladegaarde, den hidtil havde haft i Drift³.

Sammenligning med Nabolandene.

Det vilde have været af stor Værdi, om de danske Høstresultater havde kunnet sammenlignes med tilsvarende fra Nabolandene, men der synes kun at foreligge lidt Materiale fra denne Tid.

Georg Hanssen bringer nogle Høstresultater fra Godset Rundhof i Slesvig fra Aarene 1610—15⁴. Foldudbytterne er for Rugen 3—5½, for Byggen 5—7, og for Havren 2—4½, altsaa

¹ Enkelte Ladegaarde kunde dog give et ganske pænt Overskud. Jørgen Seefeld paa Ringsted Klosters Len anslaaer i fornævnte Indberetning fra Lensmændene 1644 og 1645 Overskuddet af Klosterets Ladegaard til at være 1071 Rd. 32 Sk., men han anfører ganske vist ogsaa, at Rug og Byg har givet 6,3 Fold og Havren 4 Fold, et Udbytte, som ligger en Klasse over det, Ladegaardene i Almindelighed gav.

² Albert Olsen: Steffen Rodes Regnskabsbog over Studehandel (Hist. Tidsskr. 9. R. I (1918—20, 272 f.).

³ Kr. Erslev: Danmarks—Norges Len og Lensmænd 1596—1660 (1885), 14—16.

⁴ Georg Hanssen: Agrarhistorische Abhandlungen I (1882), 407 ff.

tydeligt bedre end det danske Gennemsnit. Fra Norge har F. A. Aschehoug for Aaret 1665 beregnet det gennemsnitlige Foldudbytte for hele Landet for samtlige Kornsorter til 3,36 Fold¹. Dette Tal er sikkert af tvivlsom Værdi, men det tyder i hvert Fald paa bedre Udbytte end i Danmark.

I Sverige har Hans Forssell fremdraget en Række Høstresultater fra svenske Kronegaarde i det 16. Aarhundrede². Foldudbytterne ligger her betydeligt over de danske. I Uppland er Gennemsnitsudbyttet for samtlige Kornsorter $6\frac{1}{2}$ —7 Fold. 10—12 Fold er ikke usædvanlige Resultater, et enkelt naar op paa 13,8. I Sveriges øvrige Landskaber ligger Udbyttet noget lavere, men overalt med Undtagelse af det fattige Smaaland ligger de over de danske, og i Smaaland paa Højde med de danske.

I England synes 6—8 Fold at have været det sædvanlige i denne Tid³.

Danmarks Korneksport.

Selvom Foldudbyttet set fra et Nutidssynspunkt var ringe, var Danmark dog et korneksporterende Land. Korneksportens Størrelse faar man et Begreb om gennem to Opgørelser. Den ene fra 1613 er en Beregning af, hvor meget Korntolden vil indbringe efter Satserne i Toldrullen af 1611. Den siges at være beregnet paa Grundlag af Udførslen de foregaaende Aar. Efter de anslaaede Indtægter er der regnet med en Eksport paa 5.552 Tdr. Hvede, 88.076 Tdr. Rug, 328.856 Tdr. Byg, 40.650 Tdr. Havre, ialt 463.124 Tdr. Korn. Til disse kommer 884 Tdr. Gryn og 25.345 Tdr. Brød. Den samlede Udførsel af Kornvarer skulde saaledes være ca. 490.000 Tdr.⁴

¹ F. A. Aschehoug: Statistiske Studier over Folkemængde og Jordbrug i Norges Landdistrikter i det syttende og attende Aarhundrede (1888), 180.

² Hans Forssell: Anteckningar om Sveriges jordbruksnäring i sextonde seklet (1884), 202 ff.

³ Rowland E. Prothero: English farming past and present (1912), 197.

⁴ RA. Rentek. Diverse Efterretn. Overslag etc. IV. Indtægt af Told og Accise: Overslag og Fortegnelse over Rigens Indtægt af Told efter Rullen 1611.

Den anden er et Overslag paa Skibe og Varer, der er passeret og repasseret til fremmede Steder i et Aar fra hele Danmark. Der nævnes ikke hvilket Aar, der er Tale om, men da Overslaget er udarbejdet til Sammenligning med Øresundstoldrullen af 1642, drejer det sig sandsynligvis om et af de nærmest foregaaende Aar. I denne er Tallene (med Toldindtægterne anført i Parentes) Hvede 8.146 Tdr. (339 Rd. $\frac{1}{2}$ Ort), Rug 254 $\frac{1}{2}$ Læster (202 $\frac{3}{4}$ Rd.), Byg og Malt 7.959 Læster (7.786 Rd. 1 Ort), Havre 852 Læster 6 Tdr. (501 $\frac{1}{2}$ Rd. 10 Sk.), Boghvede 40 Tdr. (1 $\frac{1}{2}$ Rd. 16 Sk.), Gryn 354 $\frac{1}{2}$ Tdr. (23 $\frac{1}{2}$ Rd.)¹.

Fridericia mener, at det er ugørligt at reducere Læsterne til Tønder, da der kan være Tale om forskellige Læster². Ved Hjælp af de angivne Toldindtægter og de gældende Toldsatser kan man dog indkredse Problemet. Toldsatserne var efter Toldrullen af 1629 for Rug og Byg 3 Skilling pr. Tønde udført paa danske Skibe og 4 Skilling pr. Tønde udført paa fremmede, for Havre 2 Skilling pr. Tønde udført paa danske, 3 Skilling udført paa fremmede Skibe³.

Hvis alt Kornet var udført paa danske Skibe, bliver Tallene: Rug 6.772 Tdr., Byg 253.160 Tdr., Havre 24.068; med Hvede, Boghvede og Gryn iberegnet bliver Summen ialt 292.540 $\frac{1}{2}$ Tdr. Var hele Udførselen sket paa fremmede Skibe vilde de tilsvarende Tal være blevet: Rug 4.854 Tdr., Byg 186.870 Tdr., Havre 16.054 Tdr., med Hvede, Boghvede og Gryn ialt 216.318 Tdr. Da en Del af Kornet blev udført paa fremmede og en Del paa danske Skibe maa Tallet ligge et Sted mellem de to Yderpunkter.

Til dette kom de sikkert ikke ubetydelige Kornmængder, som blev ført til Norge paa danske eller norske Skibe, da denne Eksport var toldfri. Ligeledes maa der regnes med en vis Eksport fra de ulovlige Havne, som Regeringen til Stadighed førte en forgæves Kamp imod.

¹ RA. Reg. 108 B. Diverse Toldregnsk. Overslag paa Skibe og Varer, som er passeret og repasseret til fremmede Steder.

² Fridericia: Adelsvældens sidste Dage, 57, XI.

³ V. A. Secher: Corpus constitutionum Danice IV (1897), Nr. 141, 334.

Eksportens Størrelse har uden Tvivl været underkastet store Svingninger, der var afhængige af Høstens Størrelse og af Efterspørgslen. Den har sandsynligvis aldrig naaet langt over den halve Million Tønder fra 1613, derimod synes den at kunne gaa meget langt ned i Misvækstaar.

Danmarks Korn fandt Afsætning paa tre Markeder: Holland, de nordtyske Byer, især Lübeck, og Norge. Holland, som i denne Tid beherskede det europæiske Kornmarked ved at besørge Transport og Mellemandhandel mellem Østersølandene og Sydeuropa, aftog det meste. Geografisk fordelte Eksporten sig i det væsentligste saaledes, at Lolland-Falsters, Langelands og en Del af Fyns Korn gik til Nordtyskland, Sjællands og Skaanes til Holland og Nordjyllands til Norge. 1652 eksporterede Aalborg 2.285½ Tdr. Rug, 3.019½ Tdr. Byg, 152 Tdr. Byggryn, 5.375½ Tdr. Malt, 564 Tdr. Havre, 210½ Tdr. Havregryn og 245½ Tdr. Mel til Norge¹, og 1655 sendte Aarhus 5.769 Tdr. Rug, 13.818 Tdr. Byg og Malt, 296 Tdr. Havre og 635 Tdr. Mel derop².

Det meste af Kornet blev produceret paa de ca. 80.000 Bøndergaarde, men naar Bønderne havde udredet deres forskellige Naturalieafgifter, var det sandsynligvis ikke større Kvanta, de havde at sælge. Eksportkornet kom derfor overvejende fra Kronen og Adelen, som foruden Hovedgaardenes Avl disponerede over Landgildekornet. Hvor meget Korn, Kronen kunde sælge, faar man et Fingerpeg om i en Opgørelse fra 1652. Tallene i denne er: 16.628 Tdr. Rug, 28.357 Tdr. Byg og 14.262½ Tdr. Havre³.

En Del af Kornet blev af Kronen og Adelsmændene solgt direkte til de hollandske Kornopkøbere, men det meste blev formodentlig afhændet til Byernes Købmænd, der igen solgte

¹ C. M. Olrik: Afhandling om Aalborgs Handel (1773), 231, 175, 215, 197, 217.

² Fridericia: Statistiske Notitser fra Aarhus Raadstuearkiv (Hist. Tidsskr. 6. R. II (1889—90), 217).

³ RA. Rentek. Diverse Overslag, Beregninger etc. II: Lenene, »Overlag paa hvis Pendinge, Korn og andre Varer som ved Kgl. Maj. Len udi Danmark kan blive beholden og tilovers«.

det til Hollænderne. — En af de største Kornkøbmænd i Tiden 1610—30 var den indvandrede Hollænder Johan de Willum, som aftog store Partier af Kronens Korn. — Købmændene var derfor stærkt interesserede i Kornhandelen.

Kornpriserne.

Kornpriserne blev i det væsentligste bestemt af Priserne paa det hollandske Marked. Priserne her var bestemt af Udbuddet i Østersøprovinserne og Efterspørgslen i Sydeuropa, og Danmarks Udførsel var i Sammenligning med Eksporten fra Østpreussen, Polen og Livland saa beskeden, at den ikke havde større Mulighed for at paavirke de hollandske Priser væsentligt i nogen Retning.

Eksportprisen var afgørende for Hjemmemarkedets Pris. Denne kunde dog til en vis Grad reguleres ved Regeringsforanstaltninger. Den kunde hæves ved høje Toldsatser og ved Importforbud, og den kunde sænkes ved Toldlettelser og ved Udførselsforbud. Prishæmmende Foranstaltninger var ikke velsete af det kornsælgende Landbrug, Godsejerne. Adelen havde derfor ogsaa i Haandfæstningen sikret sig, at Udførselsforbud ikke maatte udstedes uden Rigsraadets Billigelse. Ogsaa Byernes Storkøbmænd betragtede Udførselsforbud med Uvilje, idet et saadant berøvede dem Muligheden for Fortjeneste ved Kornhandelen. Den Del af Befolkningen, der var henvist til at købe deres Brødkorn og Malt, især Byernes Haandværkere, havde ikke megen politisk Indflydelse, men noget Hensyn maatte der dog tages til dem.

Godsejerne var øjensynligt bedre indforstaaet med pris-hævende Foranstaltninger som høje Toldsatser, Indførselsforbud og Inflation.

Rugen blev eksporteret i langt mindre Udstrækning end Byggen. Rugpriserne paa Hjemmemarkedet var derfor mindre afhængig af Eksportprisen end Bygpriserne, og de lod sig følgelig lettere paavirke i den ene eller anden Retning ved regulerende Foranstaltninger.

Vor indtil videre vigtigste Kilde om Kornpriserne 1600—60 er de sjællandske Kapitelstakster¹. Selvom Kornet ikke i alle Tilfælde blev forhandlet til den af Taksterne fastsatte Pris, spillede de dog en betydelig Rolle. Kronen krævede saaledes af Lensmændene, at de i Almindelighed ikke maatte sælge Kronens Korn under Kapitelskøb². I Tider med stærke Fluktuationer i Kornpriserne kunde der dog blive forhandlet Korn til Priser, som laa langt fra Kapitelstaksterne.

De stærke Svingninger, Kornpriserne var underkastede, gjorde Kornet til en udpræget Spekulationsvare. Den hollandske Kornhandel bød paa Spekulationer i stor Stil, men ogsaa i Danmark fandtes Adelsmænd og Købmænd, som efter bedste Evne søgte at faa Spekulationsgevinster, naar Lejlighed bød sig.

Tabel VII (se S. 457 f.) viser en Sammenligning Aar for Aar mellem Foldudbytte, Kornpriser og Eksport. Tallene for Foldudbyttet er et Gennemsnit for Foldudbytterne for de sjællandske Ladegaarde. Naar de andre Landsdeles Ladegaarde ikke er taget med, skyldes det Hensynet til Kapitelstaksterne, som fra denne Tid kun er bevarede for Sjællands Vedkommende. De i Tabellen anførte Kornpriser er de nævnte sjællandske Kapitels-takster omregnede til Kroner af V. Falbe-Hansen³.

Da der ikke fra denne Tid findes sammenhængende Talrækker over den danske Korneksport, har det været nødvendigt at gaa til Øresundstoldregnskaberne Lister over Korn, der er ført gennem Øresund paa Skibe med Udgangssted fra danske Havne, for at faa et Billede af i hvert Fald en Del af Eksporten⁴.

¹ I Lensregnskaberne findes et meget stort, men hidtil ubearbejdet Materiale til Belysning af Kornpriserne. Dette Materiale vil uden Tvivl kunne give fyldestgørende Oplysninger om, hvad der var bestemmende for Handelspriserne, og tillige om Prisernes Sæsonsvingninger og om de lokale Prisforskelle.

² I Kronborgs Lensregnsk. 1655—56 ankes der i Antegnelserne over, at Kornet fra Esrom er solgt til Priser under Kapitelstaksterne. Der svares, at den ringe Pris skyldes Kornets daarlige Kvalitet.

³ Statistiske Meddelelser 4. R. XV.

⁴ Tallene er hentet fra N. Bang: Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Øresund 1497—1660 I—II (1916—22).

Tabel VII.
Sammenligning mellem Foldudbytte, Kornpris og Eksport.

	Rug			Byg		
	Fold	Pris Kr.	Transport Læster	Fold	Pris Kr.	Transport Læster
1610.....	1,9	5,54	3	2,3	5,13	1224,5
1611.....	1,9	4,92	138,5	3,4	4,88	3012,5
1612.....	2,8	7,38	223,5	2,8	6,15	3803
1613.....	2,2	6,15	182	2,8	5,38	2543,5
1614.....	2,2	5,13	1	2,7	5,13	1787
1615.....	1,7	6,77	9	2,2	6,68	1996,5
1616.....	2,0	6,15	20	2,5	6,40	888
1617.....	1,4	6,15	6	2,5	5,13	1694,5
1618.....	2,1	5,82	35	2,2	6,15	2578,5
1619.....	1,9	4,90	4	2,0	5,02	1220,5
1620.....	2,2	3,21	9	2,8	3,11	2869,5
1621.....	1,5	5,12	230	3,6	3,83	3559
1622.....	1,1	8,20	549,1	3,1	6,16	3459,5
1623.....	1,5	11,83	24	3,1	6,89	2760,5
1624.....	1,6	13,87	..	1,9	10,08	649
1625.....	2,2	8,41	..	3,1	6,16	1131
1626.....	2,2	7,50	18	3,2	5,12	1497
1627.....	2,5	6,16	8	3,9	4,62	3068
1628.....	0,9	11,25	391	2,0	7,68	3119
1629.....	1,7	16,41	126	1,8	10,25	1843
1630.....	2,3	15,41	390	1,3	9,75	724
1631.....	2,0	9,60	558	1,8	8,00	1038
1632.....	2,1	7,00	?	2,9	5,50	?
1633.....	1,8	7,00	909	2,3	6,00	3894
1634.....	2,1	8,00	?	3,1	6,78	?
1635.....	1,9	6,00	714,5	2,8	5,00	3294,5
1636.....	1,7	8,00	987	2,1	6,00	3350
1637.....	3,2	8,00	319	3,0	6,16	5044
1638.....	3,3	7,50	1044	3,2	6,33	4420
1639.....	3,8	7,00	834	3,2	6,00	2614
1640.....	2,8	8,00	900	3,4	6,24	2597
1641.....	2,5	8,00	942	3,8	6,33	3203
1642.....	2,2	7,50	999	2,9	6,29	4316
1643.....	2,2	8,00	681	2,3	6,00	2943
1644.....	2,2	8,00	426	2,6	6,00	788

Tabel VII (fortsat).

	Rug			Byg		
	Fold	Pris Kr.	Transport Læster	Fold	Pris Kr.	Transport Læster
1645.....	1,9	6,25	592	2,6	5,33	621
1646.....	1,7	6,58	364	3,4	5,20	1316
1647.....	1,7	6,58	417	4,3	5,00	1737
1648.....	1,5	8,00	743	3,3	6,00	1716
1649.....	1,1	12,00	365	1,6	8,66	1172
1650.....	1,6	12,00	419	2,7	8,66	200
1651.....	1,4	13,00	89	2,4	8,00	350
1652.....	2,2	11,66	168	1,5	9,66	90
1653.....	3,2	4,89	374	3,6	4,89	1000
1654.....	3,0	2,94	215	2,6	3,66	1104
1655.....	2,6	4,25	42	1,6	4,41	874
1656.....	2,8	5,88	268	2,2	5,88	469
1657.....	2,8	5,88	126	1,5	5,23	87
1658.....	3,3	3,92	..	2,0	3,92	..
1659.....	2,3	5,88	..	3,6	4,90	..
1660.....	..	11,76	..	..	9,80	..

Disse Tal er ganske vist af en højst begrænset Værdi, idet de kun omfatter Eksporten fra Skaane, Øst- og Sydsjælland, Møen, Bornholm, Falster og maaske en Del af Lolland, og dernæst fordi noget af Udførslen fra de paagældende Landsdele gik til Nordtyskland. Desuden blev en Del af det eksporterede Korn, det saakaldte Borgergods, i hvert Fald i Tiaaret 1610—20, langt fra altid anført i Øresundstoldregnskaberne, og det kan maaske i nogle Tilfælde dreje sig om ret store Kvanta¹.

Tallene giver saaledes ingen Oplysninger over Danmarks samlede Korneksport, derimod kan de have en vis Værdi ved at vise Svingningerne i Eksporten som Følge af Høstudbyttets vekslende Størrelse og de varierende Kornpriser.

Tabellens Opgivelser er i det følgende sammenstillet med samtidige Udtalelser og de Foranstaltninger, som de skiftende Forhold gav Anledning til.

¹ Ifølge velvillig mundtlig Meddelelse af Dr. Astrid Friis.

Kornhandelspolitikken.

I Aarene efter 1610 var baade Rug- og Byghøst jævne, kun i 1611 var Byghøsten og 1612 Rughøsten kendeligt over Normalen¹. Priserne var svingende. Den gode Byghøst 1611 faldt sammen med en lav Bygpris, derimod var Rugprisen høj 1612 trods den tilsyneladende gode Høst. Det skyldes formodentlig Kalmarkrigens Indvirkninger. Transporten af Byg og Malt gennem Øresund var stor, den var øjensynligt paavirket, saavel af den gode Byghøst som af Kalmarkrigen, der gjorde en stor Korneksport nødvendig for at skaffe Midler til Krigens Omkostninger. Det bemærkes, at en god Høst giver sig Udslag i Transporten gennem Øresund baade i Høstaaret og i det følgende Aar, da en Del af Kornet først blev eksporteret i Løbet af Foraaret og Sommeren.

1615 var baade Rug- og Byghøst under Middel. Priserne stiger kendeligt, og Transporten gennem Øresund falder stærkt. 1616 udstedes Forbud mod Udførsel af Havre fra Skaane, »da der har været stor Misvækst paa Havre i vort Land Skaane, og nogle dog understaar at købe, hvis de kunde bekomme.«² Forbudet blev ophævet Aaret efter.

1618 begynder Rugen at falde i Pris, Prisfaldet fortsættes trods daarlig Høst i 1619, og nu rammer Prisfaldet ogsaa Byggen. Aarsagen til Prisfaldet var Handelskrig mellem Spanien og Holland. Spanien forbød Import af Korn fra Holland til Spanien og søgte at lægge Hollænderne Hindringer i Vejen for Eksporten til Italien³. Dette førte til en alvorlig Afsætningskrise for det danske Landbrug. I Foraaret 1619 laa flere af Lenene med store Kornforraad, som de ikke kunde afsætte til de gængse Priser. De faar Ordre til at sælge det saa dyrt som muligt⁴.

Overfor denne Landbrugskrise greb Landene, især Polen, til

¹ Som det normale Høstudbytte regnes 2,1 Fold for Rugen, 2,7 Fold for Byggen.

² V. A. Secher: Corp. Const. III (1891—84), Nr. 426.

³ W. Naudé: Getreidehandelspolitik I, 357.

⁴ Kanc. Brevb. 1616—20, 585, 622 f.

en voldsom Inflationspolitik, og det er ogsaa fristende at se den kraftige Nedskæring af den danske Mønt, der fandt Sted i disse Aar — 1618 fra 80 til 84 Sk. og 1619 fra 84 til 96 Sk. paa Rigsdaleren — som et Led i Kampen mod de lave Kornpriser, selvom Begrundelsen for Nedskæringen formelt var Inflationen i Nabolandene¹.

Krisen blev endnu voldsommere i 1620. Fra Aarhusgaard bliver der klaget over, at Hollænderne ikke vil købe Kornet². Hen paa Sommeren laa der store Partier, som ikke kunde finde Afsætning. Lensmændene faar strenge Ordre til at sælge det saa dyrt som muligt, i hvert Fald lige saa dyrt som de sælger deres eget Korn, og de trues med, at de selv skal betale det Korn, de ikke faar solgt³.

Priserne faldt stadigt. Kapitelstaksterne viser 3,21 Kr. for Rugen og 3,11 Kr. for Byggen. For Byggen var det Bundrekord for hele Aarhundredet. Og meget Korn er sandsynligvis blevet solgt under Kapitelstaksterne.

Der var aabenbart et kolossalt Udbud af Korn, som man søgte at faa Afsætning for overalt. Ogsaa i Danmark blev der forsøgt at skabe et Marked. Regeringen saa sig derfor nødsaget til den 18. Februar 1621 at udstede et Forbud mod Import af Rug, Mel og Brød. Det motiveredes saaledes i Forordningen herom: »Eftersom udi vort Rige Danmark udi Mængder indføres fra fremmede Steder Rug, Mel og Brød, og det vores Under-saatter, Rigens Indbyggere til ikke ringe Skade, anseendes vort Rige med saadanne nødtørftigen er velsignet, hvilket dog der-over hos dennem, som det haver at afhænde, bliver liggende.«⁴

Hensigten med Indførselsforbudet blev naaet. 1621 bragte en kraftig Stigning af Rugprisen. En daarlig Høst og bedrede Afsætningsforhold har formodentlig bidraget til den. Bygprisen steg derimod kun lidt, idet en god Byghøst bidrog til at holde

¹ Corp. Const. III, Nr. 541.

² Kanc. Brevb. 1616—20, 842.

³ Ibidem, 880.

⁴ Corp. Const. III Nr. 578. Citaterne er ord- men ikke bogstavrette.

Prisen nede. Trods Krisen viser Transporten store Tal for Byg og Malt. Kun i 1619 med den lille Byghøst er der stærk Nedgang. Mens der var Overflod af Byg og Rug, var der Mangel paa Havre. Misvækst i Skaane foraarsagede et Forbud mod Havreeksport over hele Riget i 1620¹, og Forbudet gentoges i 1621².

1622 bragte en fuldkommen Ændring af Situationen. Aaret bragte Misvækst for Rugen. I Oktober kommer Forbud mod Rugeksport fra Sjælland³, og der tales om Misvækst og Frygt for Dyrtid. Samtidig faar en Række Lensmænd Ordre til at sørge for at Forbudet bliver overholdt, og Tolderne i Øresund faar Besked om at købe al den Rug, de kan faa fat i, og sende den til København, hvor Borgmestrene skal tage imod den og uddele den til Borgerne. Raadet faar desuden Ordre til at sende 6—7 Skuder til Danzig for at hente Rug der⁴.

Nogle Dage senere beordres Rigsraaderne i Fyn og Jylland at sende de Borgere, som har Skibe, til Tyskland for at købe Rug og Mel, saa der kan være noget Forraad at hjælpe Landet med⁵. Men trods disse ekstraordinære Forholdsregler blev Indførselsforbudet for Rug og Mel ikke ophævet. I November udføres Udførselsforbudet til Fyn, og her kommer det til at gælde baade for Rug og Byg, »da det lader sig anse til en Dyrtid, baade for Kornets Misvækst, saa og den store og idelig Udførsel, der sker, saavel af fremmede som af egne Undersaatter.«⁶

Situationen var aabenbart alvorlig, Landets Forsyning med Brødkorn var i Fare, og den frygtede Dyrtid var faktisk kommet, idet Rugen steg til Rekordpris, og Bygprisen gik stærkt i Vejret. Man synes da ogsaa at have indset Nødvendigheden af Eksportforbudet for Rugen, men mod det tilsvarende for Byggen rejste der sig saa stærke Protester, at det allerede i December

¹ Corp. Const. III Nr. 562.

² Ibidem, Nr. 606.

³ Ibidem, IV, Nr. 35.

⁴ Kanc. Brevb. 1621—23, 453.

⁵ Ibidem, 458.

⁶ Corp. Const. IV, Nr. 40.

maa ophæves, »eftersom vi har bragt i Erfaring, at der er godt Forraad paa Byg i Fyn« hedder det¹. Den stigende Pris og den store Efterspørgsel, som ses ad Transporttallene i Tabellen, havde aabenbart gjort Salget af og Handelen med Byg til en saa god Forretning, at den fynske Adel og Købmændene ikke vilde gaa Glip af denne Indtægtsmulighed.

1623 bragte ingen Bædring i Forholdene. Rughøsten slog igen fejl i Danmark, og som det synes i hele Nordeuropa. Priserne satte ny Rekord med 11,83 Kr. Byghøsten var til Gengæld god, og Bygprisen nøjedes med en moderat Stigning. Men ogsaa Havrehøsten var daarlig, og i September kommer Eksportforbud for Havren². Det følges i Oktober af et lignende for Rugen, og nu hæves endelig Indførselsforbudet mod Rug og Mel, dog kun for Sjællands og Skaanes Vedkommende og kun med Gyldighed til St. Hans Dag 1624.³ I Jylland gjaldt Importforbudet trods Mangel og Dyrtid altsaa stadig, hvad der tyder paa, at Forbudet er blevet betragtet som et saa kraftigt stimulerende Middel for Rugprisen, at Godsejerne ikke vilde lade det slippe af Hænde. Kort Tid efter fik København, Christianshavn og Helsingør imidlertid samme Frihed tilstaaet »for al Tid, indtil anderledes derom tilsigendes vorder.« Dermed var den bedste Del af Hjemmemarkedet unddraget Rugmonopolet⁴.

I November blev det nødvendigt at udstrække Forbudet iii at gælde alle Kornsorter uden Undtagelse for Sjælland og Skaane, og i December fik Forbudet Gyldighed ogsaa for Fyn og Jylland⁵. Lensmændene havde desuden faaet Besked om, at de ikke maatte sælge nogetsomhelst af Lenenes Korn, hverken til indenlandske eller udenlandske Købmænd. Havde de lovet nogen noget, skulde de straks opsige Løftet, og de skulde sørge nøje for, at intet Korn blev udført, og at Købstæderne samlede store Forraad⁶.

¹ Corp. Const. IV, Nr. 43.

² Ibidem, Nr. 83.

³ Ibidem, Nr. 93.

⁴ Ibidem, Nr. 649.

⁵ Ibidem, Nr. 97, 104.

⁶ Kanc. Brevb. 1621—23, 689.

Dyrtiden vedvarede i 1624, Spørgsmaalet var nu, om Kornudførslen skulde gives fri til St. Hans, eller om Forbudet vedvarende skulde have Gyldighed. Der laa øjensynligt store Partier Korn hos Købmænd og Adelsmænd rede til Eksport, i det Øjeblik Forbudet udløb. Det har derfor været et haardt Slag for dem, der havde Kornet, da der 13. Juni kom en Missive om Forbudets Forlængelse, »eftersom vi nu desværre erfarer ringe Forhaabning at være for Haanden nogen Afslag paa Prisen at forvente.« Var noget Korn allerede indskibet til Eksport, skulde det straks udsendes igen¹. Men Kongen havde aabenbart glemt at spørge om Rigsraadernes Mening før Missivens Udsendelse. Da han havde talt med dem, fik han en anden Opfattelse af Situationen. 12. Juli kom et aabent Brev, hvori Kongen meddelte, at han efter Overvejelse med sine Raader til sine kære Undersaatters Fordel og Bedste havde besluttet atter at frigive Kornudførslen baade for Udlændinge og Danskere. Dog opretholdtes Forbudet mod Udførsel af Rug for Sjælland, Lolland og Falster² og for Skaane tillige af Havre.

Sandsynligvis var det ikke noget stort Tal af Kongens kære Undersaatter, som fik Fordel af Forbudets Ophævelse. Til Gengæld har Fordelen været saa meget større for dem, der fik den. Rugprisen steg stadig, og Bygprisen, som hidtil havde været relativ lav, gik nu ogsaa stærkt i Vejret. Den videre Udvikling afhang af Høsten, og den slog fejl baade for Rug og Byg. Efterspørgslen var stadig stor, og Kornet blev udført i betydelige Mængder. Kongen maatte atter overveje Nødvendigheden af et Forbud, han henvendte sig til Rigsraadet, og bad det udtale sig desangaaende. Af disse Udtalelser er Jakob Ulfeldts og Mogens Kaas' bevarede³, og deres Syn paa Situationen er ret forskelligt.

¹ Corp. Const. IV, Nr. 120.

² Ibidem IV, Nr. 121.

³ Ved Bedømmelsen af Rigsraadernes Udtalelser, maa man betænke, at de paa ingen Maade var uinteresserede Parter i Sagen. Som Storgodsejere havde de alle Korn at sælge, og maatte derfor være interesserede i en høj Kornpris.

Jakob Ulfeldt beretter om ringe Høst paa hele Fyn, Mogens Kaas siger, at hans Egn er med det nye Korn nødtørftigt begavet; de er begge enige om, at Tiderne er farlige, Tilstandene mislige og Kornet meget dyrt, men Mogens Kaas giver dette Fænomen en mærkelig Forklaring. Det skyldes, mener han, at Adelen og Bønderne er nødt til at købe Korn, hvorved det stiger i Pris, og derfor er Adel og Bønder i store Besværinger. Derimod er fremmede ikke ivrige efter at købe Kornet, et Forbud vilde derfor være til den største Skade baade for Adel og Bønder.

Det er vanskeligt at se Logikken i hans Forklaringer. Hans Standpunkt røber tydeligt Storagraren, han taler for sin Stands og maaske for sin egen snævre Fordel.

Jakob Ulfeldts Indlæg er derimod præget af Forstaaelse af de andre Stænders Vanskeligheder. Han tegner et meget mørkt Billede af Forholdene. Bønderne har ikke Korn til Landgilden, og han henstiller, at de faar Lov at give Penge i Stedet; de har ikke Saasæd, og han vil forstrække dem med Sæd, »paa det at de ikke slet skulde undergaa og Gaardene blive øde, som højlig er at befrygte.« De kan ikke faa Rug, men maa bruge Byg og Havre til Føde, selv om det er ringe. Der er ingen Olden, og Køerne har ikke givet noget Smør paa Grund af Tørken. Ogsaa i Købslæderne er det galt, der kommer intet Korn til Torvs, og man frygter Hungersnød. Priserne er meget høje, han nævner 6 Dr. for en Td. Rug og 4 Dr. for en Td. Byg. Grunden til Dyrtiden er, foruden den daarlige Høst, den store Udførsel, som har fundet Sted, siden Forbudet blev ophævet, »thi fast alle omliggende Lande haver selv Mangel.« Han anbefaler derfor kraftigt et Udførselsforbud, »paa det at Guds Velsignelse, som endnu er i Landet, maatte beholdes til Landets Nødtørftighed og ikke blive for nogle deres Profits og Vindings Skyld udført, det ganske Land til Skade og Fare.«¹ Saadan tegnede Forholdene sig altsaa efter tre Aars daarlig Høst. Rigsraadets Fler-

¹ Kr. Erslev: Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermodernes Historie i Kristian IV.s Tid I (1883—85), 429—32.

tal har ment som Jakob Ulfeldt, den 24. Oktbr. blev al Udførsel af Korn forbudt¹.

Et Kornforbud var ikke ensbetydende med, at al Korneksport standsede, der maatte stadig eksporteres til Norge og til Hertugdømmerne, og hos Kongen kunde der opnaas Tilladelse til at eksportere til Udlandet. Uden Tvivl er der indgaaet en Strøm af Ansøgninger om Eksportlicenser, og saadanne blev i mange Tilfælde bevilgede. Nu og da skete det med den Klausul, at Kornet skulde sælges i Norge eller Hertugdømmerne, men oftest var det frit til Udlandet, »for denne ene Gang« hedder det som Regel². De betød gode Forretninger for dem, der fik dem, og vakte megen Misundelse hos dem, der ikke fik Lov til at eksportere.

Desuden blev der uden Tvivl eksporteret meget Korn paa ulovlig Vis. Det indskærpes Gang paa Gang Lensmændene, at de skal sørge for, at Forbudet bliver overholdt, men det var næppe muligt. En Episode i Aalborg i 1624 kaster Lys over denne ulovlige Eksport og viser tillige, hvilken Spænding der var mellem Byernes korneksporterende Købmænd og Haandværkerne, som skulde købe deres Brød og Øl, og som derfor i særlig Grad fik Dyrtiden at føle. Den 25. Juli kom en Flok Haandværkere op paa Raadhuset og klagede over, at nogle Skibe, der laa i Fjorden, vilde udføre Korn til forbudte Steder. Borgmestre og Raad lod Byfogden undersøge Sagen, men Haandværkerne fulgte med ud paa Skibene og tog Roret fra en hollandsk Skipper. Dagen efter forhandlede Skrædderne, Skomagerne og Smedene i deres Lavshuse og gik senere paany til Borgmesteren og klagede over, at der blev udført Korn, selvom det ikke var til at faa for Penge i Byen. De paastod, at Skibene, som laa ved Tolderens Bro, havde Korn i Lasten, skjult af Brædder og Maatter, og de beskyldte Tolderne for, at de havde modtaget 2000 Daler hver af Hollænderne til at købe Korn for.

¹ Corp. Const. IV, Nr. 131.

² Kanc. Brevb. 1624—26, 57, 67, 72, 111 f., 135, 137, 143, 165, 169, 175, 354, 378, 390, 415, 444.

Hvorvidt Haandværkerne havde Ret i deres Beskyldninger, fremgaar ikke af Sagen, men de har uden Tvivl optraadt ret haardhændet. Der blev senere rejst Anklage mod dem for Oprør, de tre Lav dømtes til at have deres Lavshuse forbrudt, og Hovedmanden til at miste Hals og Hovedlod¹.

Et vigtigt Led i Bestræbelserne for at komme gennem Vanskelighederne var at bevare Landbrugets Produktionsevne. I denne Henseende gjaldt det først og fremmest om at skaffe tilstrækkelig Saasæd. Det var umuligt for mange Bønder, og paa adskillige Len maatte Lensmændene derfor forstrække Bønderne med Sædekorn².

Naar Markerne først var tilsaaede, var der større Muligheder for at bedømme om Landet havde tilstrækkeligt Korn indtil den nye Høst. Disse Muligheder blev bedømt meget optimistisk af Eske Brock, Lensmand paa Dronningborg ved Randers, i et Brev, han den 30. Maj sendte til Kansleren, med Forslag om at faa Kornforbudet hævet, naar det udløb 24. Juni. Han pegede i Brevet paa, at Forbudet havde tilføjet Adelen og andre Skade for mange Tusinde Daler. Adelen og andre havde meget Korn liggende, som de ikke kunde udføre, og Indbyggerne vilde heller ikke købe det. »Varer Forbudet længer ved,« fortsatte han, »bliver det Undersaatterne til megen Skade.«³

Eske Brock havde Ret i sine Betragtninger, forsaavidt han med Undersaatterne mente dem, der havde Korn at sælge. Kornpriserne var nedadgaaende, og Kornspekulanterne stod i Fare for at tabe paa deres Spekulationer. Regeringen, som Prins Kristian nu stod i Spidsen for, havde dog sine Betæneligheder, ganske vist tegnede Aaret godt, men Efterspørgslen i Udlandet kunde være saa stærk, at der alligevel vilde blive trukket for meget Korn ud af Riget. Rigsraadet blev bedt om Udtalelser; af disse er Holger Rosenkrantz', Tage Thotts og Klaus Daas' bevarede. Tage Thott taler for Forbudets Forlængelse, »der er endnu dyr Tid i Landet«, og den kunde blive

¹ V. A. Secher: Familien Secher (1885), 19 ff.

² Kanc. Brevb. 1624—26, 379, 381.

³ Aktst. og Opl. t. Rigsr. og Stænderm. Hist. I, 463 f.

værre, hvis det blev hævet. Holger Rosenkrantz vil have Forbudet mod Malt hævet, Klaus Daa vil have en generel Ophævelse. Begge begrundet deres Synspunkter med de gode Høstudsigter og med, at Borgerskabet, som ligger inde med meget Korn og Malt, ellers vilde lide for stor Skade. Holger Rosenkrantz omtaler, at der allerede er kommet mange Skibe i Haab om, at Forbudet skulde blive hævet. Efterspørgslen i Udlandet har altsaa stadig været stor. Forbudet blev efter Rigsraadernes Indstilling ikke fornyet og udløb derfor til St. Hans Dag¹.

Høsten 1625 blev som ventet god, bedst for Byggen. Priserne faldt stærkt, og Transporten gennem Øresund, der havde ligget meget lavt 1624, gik igen opad. Ogsaa 1626 blev et godt Høstaar; selvom Danmark nu var indviklet i Kejserkrigen, faldt Priserne stadig, og Prisfaldet fortsatte i 1627, der gav en meget god Byghøst og en jævnt god Rughøst. Udførslen var imidlertid stor, og i November fandt man det klogest at udstede et nyt Udførselsforbud, fordi man frygtede, at Eksporten vilde hidføre Mangel paa Korn i Danmark².

1628 bragte en meget daarlig Rughøst og efter Høsten paa Ladegaardene at dømme en lille Byghøst. I Datiden har man dog haft et lysere Syn paa Byghøsten, idet man i September ophævede Udførselsforbudet for alle Kornsorter undtagen Rug, og i Anledning af Udskrivningen af en Madskat udtaler Hans Lindenov, at Byggen har fanget temmelig god Vækst, Jost Høg (Sorø), at Gud af bemeldte Korn har givet godt Forraad, og Anders Bille (Helsingborg), at der over al Danmark er blevet Herrens rige Velsignelse paa Korn, men i Helsingborg er Byggen ganske vist slaaet helt fejl paa Grund af den megen Regn, saa Bønderne skal købe, hvad de skal æde og drikke, og vel Sædekornet med³.

Hvordan end Byghøsten har været, var den ikke tilstrækkelig til at klare den store Eksport, som fandt Sted. Prisen steg kraftigt. Udførselsforbud blev igen aktuelt. Flere Aarsager sam-

¹ Aktst. og Opl. t. Rigsr. og Stænderm. Hist. I, 463.

² Corp. Const. IV, Nr. 234.

³ Aktst. og Opl. t. Rigsr. og Stænderm. Hist. II (1887), 143.

virkede til Prisstigningen. Misvæksten havde ramt hele Nord-europa. Besættelsen af Jylland svækkede Landbrugets Produktionsevne og hindrede Eksporten herfra. Spanien arbejdede paa at ødelægge Hollændernes Handel ved Samarbejde med Hanse-stæderne, og stor Betydning havde den svenske Kontrol med Ostersøens Eksportthavne. Gennem Huset Spierinck lod Sverige opkræve den Eksporttold, der skulde sætte det i Stand til at finansiere den kommende Krig i Nordtyskland. Eksporttolden blev forhøjet fra 1 til 5 % og mange Ekstraafgifter kom efterhaanden til¹.

Rigsraadet blev spurgt, og Raaderne indgav deres Betænkninger. Denne Gang (i December) er Udtalelserne mere mistrøstige end i Oktober. Tærskeresultaterne havde aabenbart skuffet. Chresten Holck (Bavelsegaard) skriver, at der ikke kan tærskes saa meget af Traven som forrige Aar. Jakob Ulfeldt (København), at Kornvæksten ikke har været saa rigelig, som man kunde formode, Anders Bille (Rosendal), at Rugen er gold og giver intet i Skæppen, og han taler ydermere om Misvækst paa alle Kornsorter i Helsingborg Len. Tage Thott (Eriksholm), at Rugen "haver meget slaget fejl". De taler næsten alle om de høje Priser og den store Udførsel og er enige om Forbudets Nødvendighed »paa det, at Dyrtid tilligemed Krig og Orlog Landene ikke skal paakomme.«² Forbudet kom den 16. December, men omfattede dog ikke Jylland. Det blev begrundet med den store Udførsel og den høje Pris, »efterdi ingen Fordel og Nytte saa højt bør agtes, som den algemene vore kære tro Under-saatters Nød og Nødtørft, som i saa mange Maader i denne Tid graverede er, og Sagen ingen Forhaling kan lide, formedelst Nøden for Haande er.«³

Forbudet har sandsynligvis hæmmet Prisstigningen, men det formaaede ikke at standse den, Priserne steg og steg og naaede baade for Rug og Byg saa højt som aldrig før.

¹ W. Naudé: Getreidehandelspolitik I, 354 ff. og Einar Wendt: Det svenska licentväsandet i Preussen 1627—35 (1933), 57 f., 109 f.

² Aktst. og Opl. t. Rigsr. og Stænderm. Hist. II, 163—65.

³ Corp. Const. IV, Nr. 299.

12. Juni udvidedes Forbudet til at omfatte Udførsel af al Slags Korn fra Jylland, »eftersom der er ganske ringe Forraad paa Korn og Proviant«¹. Under disse Forhold blev Høstens Udfald af endnu større Betydning end sædvanligt. Paa Sjælland bragte Aaret en meget ringe Høst, og den har sandsynligvis været endnu ringere i Jylland, hvor Landbruget var blevet delvis ødelagt under Besættelsen.

Rigsraadet skulde nu tage Stilling til Kornhandelen, skulde Forbudet bestaa eller ophæves? Spørgsmaalet havde Interesse for alle Stænderne, og for en Gangs Skyld ser vi Borgerne fremsætte deres Mening om Kornhandelspolitikken. Det første Indlæg er dateret 2. September. I dette hedder det, at Undersaatterne (Borgerne) lider stor Skade, naar der paa Grund af Misvækst udstedes Forbud mod Korneksport, og de beder om, at fremtidige Forbud maa blive bekendtgjorte til Mikkelsdag. Samtidig opfordrer de til at give Indførslen af Rug og Mel fri, saa den fattige, gemene Mand kan faa det til det bedst mulige Køb².

Borgerne viser sig her at være Tilhængere af fuld Frihed for Kornhandelen. For Købmændene har den frie Eksport været Hovedpunktet. Kornet var deres vigtigste Handelsvare, et Udførselsforbud betød derfor et alvorligt Afbræk i deres Næring. Importforbudet for Rug og Mel, som bevirkede højere Brødpriser, og som til Tider skabte Forsyningsvanskeligheder, var derimod mest til Skade for Haandværkerne, der maatte betale de høje Brødpriser eller sulte. At et Eksportforbud havde samme Virkninger som Ophævelse af Importforbudet, nemlig lavere Pris og rigeligere Forsyning af Hjemmemarkedet, har Borgerne tilladt sig at se bort fra. Denne Betænkning blev overgivet Rigsraadet, som i de første Septemberdage holdt Møde i Odense. Kornhandelspolitikken var et af Mødets Problemer. Albret Skeels senere Udtalelser viser, at Meningerne var delte, han holdt paa Forbudets Bestaaen, men Resultatet

¹ Corp. Const. IV, Nr. 318.

² Aktst. og Opl. t. Rigsr. og Stænderm. Hist. II, 203.

³ Ibidem II, 211.

blev følgende Betænkning: »Korn og Fetallies Udskibning anlængendes, da, efterdi Landet formedelst den store Kontributions Udskrivning og i andre Maader tilforledne Krigslast at udstaa, saaledes er udblottet og forarmet, saa fast ingen Penge findes blandt Almuen, og de nu igen paa ny en stor Summa skulde udgive, som umuligt er at opbringe, medmindre Korn og andre Varer (Rug undtaget) maa af Landet stedes, hvilket synes os raadeligt.«¹

Rigsraadet motiverede saaledes sin Indstilling om Forbudets Ophævelse med finansielle Hensyn. Hensynet til Skattebetalings-evnen vejede tungere end Frygten for de ernæringsmæssige Vanskeligheder, Udførelsens Frigivelse kunde medføre. Albret Skeels Udtalelser synes dog at røbe, at Ønsket om at opnaa de højst mulige Kornpriser ogsaa har været medbestemmende for Tidspunktet for Forbudets Ophævelse.

1. Oktober udsendtes aabent Brev om Ophævelse af Udførselsforbudet for al Slags Korn med Undtagelse af Rug, »da der nu skal være god Forraad paa Korn.«²

Da Udsendinge fra de jyske Købstæder i Oktober mødtes i Ry, havde de altsaa faaet deres ene Ønske i Begæringen af 2. September opfyldt, desto ivrigere gik de nu ind for deres andet. »Rug, Mel og Brød er efter udgangen Forordning forbudt ikke at maa indføres i Riget, og man noksom ved slig Forordning af en Part af Adelen, som har store Partier af Rug at ville udbringe paa høj Pris med Villie er udbragt, og man nu desværre, samtlig ser for Øje, at Gud allermægtigst med Krig, Misvækst og Dyrtid, kan os alle baade fattige og rige besøge, begæres underdanigst, at Eders Majestæt vil bevilge, at Rug, Mel og Brød maa uforment igen i Riget indføres, og den fattige maa ubehindret købe alt Brød, han skal ernære sig og sine fattige Hustruer og Børn med, hvor man det bedste Køb kan have,« skriver de i deres Betænkning³.

¹ Dat. Odense 5. Sept. 1629 (Aktst. og Opl. t. Rigsr. og Stænderm. Hist. II, 201).

² Corp. Const. IV, Nr. 329.

³ Borgernes Besværinger fra Købstadmødet i Ry, § 5 (P. F. Suhm: Nye Samlinger til Danmarks Historie I (1792), 214).

Efter Borgernes Besværing er Adelens Kornpolitik altsaa bestemt af snævre Standsinteresser; høje Kornpriser var Adelens Maal. Her talte Borgerne dog for døde Øren. Importforbudet blev uanfægtet staaende. Derimod blev Udførselsforbud snart aktuelt igen, sandsynligvis foraarsaget af de stadig stigende Priser og begyndende Forsyningsvanskeligheder. Om Forbudet findes Udtalelser af Albret Skeel (dat. Riberhus) og Tage Thott (dat. Sølvitsborg). De anbefaler begge Forbudet. Tage Thott er bange for, at Kornet ellers til Foraaret vil blive saa dyrt, at Bønderne ikke vil faa tilsaaet. Albret Skeel skriver, at han havde været imod at ophæve Forbudet, før man havde set, hvor stor Landets eget Behov for Korn var, »man havde endda nok faaet sin Værd derfor«. Han indstiller, at der med det første burde komme Forbud igen, dog skal det bekendtgøres 3 Uger i Forvejen.

Gennem hans Indlæg faar man tillige et Glimt af Landsdelenes forskellige Vilkaar i Kornhandelen. Han mener aabenbart, at Jylland er forfordelt i saa Henseende. Skaane, Sjælland og Fyn har faaet solgt deres Korn, »men skal det her tiere gaa, da er det godt at bo i de andre Lande og ikke i Jylland, thi vi kan ingen Tid blive vort Korn kvit førend paa Foraaret, som og blev tilkendegivet udi Odense.«¹ Meningen er aabenbart, at kun Øerne og Skaane har haft Fordele af Forbudets kortvarige Ophævelse.

Allerede 3. November blev der udstedt Forbud mod al Udførsel af Korn². Tiderne har aabenbart været overordentlig strenge. Det er delvis muligt at følge Fattigdommens Omsiggriben gennem Bilagene til Ekstraskattemandtallene. Antallet paa dem, der er saa forarmede, »at de aldeles ingen Skat formaar at udrede«, stiger fra Skat til Skat; og de Tingsvidner, der 1629 beretter om de jyske Lens Tilstand, giver et ganske trøstesløst Billede af Forholdene. Paa mange Gaarde fandtes der næsten hverken Kvæg eller Korn³.

¹ Aktst. og Opl. t. Rigsr. og Stænderm. Hist. II, 211.

² Corp. Const. IV, No. 338.

³ Tingsvidnerne findes som Bilag til Lensregnsk.

Og saa skulde der komme endnu et daarligt Høstaar. 1630 bragte en jævn Rughest og en overordentlig daarlig Byghøst. Kongen lod Rigsraadet afgive Erklæringer om en eventuel Ophævelse af det bestaaende Kornudførselsforbud. Raadernes Erklæringer tegner et mørkt Billede af Forholdene og giver samtidig gode Oplysninger om Handelen, Priserne, Bøndernes Stilling og om Adelens Syn paa Borgernes Kornhandel. Kristen Friis skriver (dat. Oktober), at paa Grund af Dyrtiden, Aarets Misvækst og den store Efterspørgsel efter Korn i Nabolandene, bør Forbudet opretholdes, og der bør ingen Bevillinger blive givet til Udførsel før næste Aars Høst. Klaus Daa (dat. København, 11. Oktober) vil ligeledes beholde Forbudet, grundet paa Misvæksten, og fordi Kongen og Undersaatterne selv har Brug for det Korn, der er i Landet.

Albret Skeel erklærer (dat. Odense, 13. September 1630): »Endog, Gud ske Lov, her udi Jylland meste Steder efter den Sæd udi Jorden er¹, er god Korn, uden ved Søsiden ved Vesterkanten, hvor det af Flod og Uvejrs er fordærvet, saa er det endnu i høj Pris.« Rugen koster 4 Sletdaler pr. Tønde og Byggen 3. Da han har hørt, at Foraarsæden er daarlig i de andre Provinser, og da Norge kan komme til at lide Nød, hvis Kornet, som er stærkt efterspurgt i Udlandet, frigives, foreslaar han, at Forbudet forlænges til Foraaret. Har man til den Tid noget at udføre, skal man nok faa det godt betalt alligevel.

Anders Bille udtaler (dat. Dragsholm, 12. September), at Høsten i Skaane har været ringe. Rug og Havre var nogenlunde, men Byggen var saa daarlig, at mange ikke fik Udsæden igen, og det, der blev høstet, var smaat og svangt. I Helsingborg kostede en Skæppe Malt $3\frac{1}{2}$ Mark, en Pris der aldrig tidligere var naaet paa den Tid af Aaret. Han foreslaar derfor Forbudets Forlængelse indtil næste Høst, og begrunder sit Forslag med, at mange Bønder nu er nødt til at sælge den Smule Korn, de har, og hvis Udførslen vil blive givet fri til Foraaret, vil de blive nødt til at betale den firedobbelte Pris for det, naar de skal købe Korn

¹ Meningen med dette Udtryk er sagtens, at ikke alle Markerne har været tilsaaede.

til Saasæd. Men naar Købmændene ved, at det ikke maa udføres før til Høsten, vil Bønderne kunne faa det igen til en rimelig Pris. Skulde der være Flertal for at ophæve Forbudet, bør det ske straks, saa fik Bønderne og andre noget for det.

Jens Juel (dat. Odense, 15. September) foreslaar, at Forbudet ophæves til 1. April. Mogens Kaas (dat. Vejrup, 10. September) finder det klogest at ophæve Forbudet straks, »thi Forbudet er ingen andre end Købmænd og Kornpugere til Gavn.« Tage Thott (dat. Eriksholm, 25. September) holder paa Forbudets Bestaaen, da Byggen i hele Skaane er meget svangt. Hvis det skal ophæves, skal de Købstæder, der udskiber Byg, have Paalæg om at beholde tilstrækkelig Byg til Saasæd for Bønderne.

Kristian Thomesen Schested (dat. Kalø, 8. Oktober) har erfaret, at der er stor Misvækst for Byggens Vedkommende over hele Landet, og at Rughøsten heller ikke har været god, saa Priserne allerede er meget høje, selv i de bedste Kornegne. Hvis der blev givet Tilladelse til Udførsel, vilde de fattige, som skal købe Korn, komme til at lide stor Hungersnød, og de rige, der har Korn at sælge, vil trods Forbudet kunne faa lige saa høj Pris for Kornet, som de plejer at faa. Han har erfaret, at der trods Forbudet udføres meget Korn. Der kom saaledes store Partier til Amsterdam, og en Købmand i Amsterdam har endog ladet forespørge hos ham, hvilken Pris Køge og Kerteminde Malt stod i. Han foreslaar, at det maa blive undersøgt, hvem der sælger Kornet.

Kristoffer Ulfeldt (dat. Helsingborg, 18. September) holder ligeledes paa Forbudets Forlængelse. Byggen er i Skaane slaaet mere fejl end nogen Sinde tidligere i hans Tid. Hans Lindenov (dat. Søgaard, 22. September) mener, at Forbudet bør ophæves til Mortensdag, fordi der er saa stor Mangel paa Penge i Landet. Forbudets Forlængelse vil blive Adelen og især Bønderne til stor Skade, da Bønderne er nødt til at sælge straks for at kunne betale Saakorn og hvad andet, de har laant, og de vil kun kunne faa den halve Pris af det, de vilde kunne faa, hvis Udførslen var fri. Blev Udførslen for stor, kunde man altid igen udstede Forbud.

Otte Skeel (dat. Viborg, 30. September) vil have Forbudet forlænget til Snapstinget (i Januar), saa kunde man igen tage Stilling til det. Der har været Misvækst mange Steder, og Kornet stiger stadig i Pris. Han fraraader at give Licenser til nogen og henstiller, at der træffes Foranstaltninger mod den ulovlige Udførsel, »som berettes gemenligen at ske.« Just Høg (dat. Sorø, 9. September) finder Forbudets Opretholdelse aldeles nødvendigt. Kornet giver langt mindre end ventet, og det stiger fra Dag til Dag i Pris. Frants Rantzau finder det uraadeligt, at lade noget Korn udføre, før Dyrtiden er ovre. Hvis Udførsel var tilladt, vilde Kornet stige saa højt i Pris, at Bønderne ikke vilde være i Stand til at faa deres Marker tilsaaede til Foraaret¹.

Rigsraadernes Udtalelser bekræfter til Fulde Tabellens Vidnesbyrd om den daarlige Byghøst, kun i det sydlige Jylland synes der at have været en nogenlunde Høst. Forøvrigt viser de, at den største Bekymring var Spørgsmaalet om Bøndernes Udsæd næste Aar, og det var ikke uden Grund, for hvis Jorden ikke blev tilsaaet, trak det ene daarlige Aar det næste med sig. Flertallet var urolige over den stærke Prisstigning, men ogsaa her var det Kornets Foraarspris, der laa dem mest paa Sinde af Hensyn til Sædekornet. Hans Lindenov og Anders Bille mener, der er Fare for, at Bønderne skal blive tvunget til at sælge Kornet billigt om Efteraaret for saa at være nødt til at købe dyrt om Foraaret. Hans Lindenov har aabenbart stor Tro til Forbudets prishæmmende Virkninger, idet han mener, at man med Forbud kun vil kunne faa det halve af den Pris, man kunde opnaa uden.

Mistroen til Købmændene træder tydeligt frem, flere af Rigsraaderne føler sig kaldede til at optræde som Bøndernes Forsvarere overfor deres haardhændede Forretningsmetoder. Hans Lindenov er den eneste, som nævner Adelens Interesser i Forbindelse med Kornpolitikken, og disse er efter hans Mening truede gennem Udførselsforbudet. Andre, især Christian Thome-

¹ Aktst. og Opl. t. Rigsr. og Stænderm. Hist. II, 254—60.

sen Sehested, gør sig til Talsmand for Forbrugernes Interesser, »de fattige, som snarere skal købe end sælge.«

Alt ialt viser Rigsraadet, at det tog Hensyn til Samfundets Interesser fremfor de snævre Standsinteresser, der maatte kræve en saa høj Kornpris som muligt, uden at bryde sig om de skadelige Følger, det vilde faa for Borgere og Bønder og i sidste Instans maaske ogsaa for Adelen selv. Kun hos Hans Lindenov og sagtens ogsaa hos Mogens Kaas kommer disse til Orde.

Hvor alvorlig Situationen var for Bønderne, ses yderligere af Rigsraadernes Betænkninger angaaende en Madskat paa 2 Lispund Kød og 1 Skæppe Gryn af hver jordegen Bonde, og det halve af hver Fæstebonde. De mente, at Bønderne overhovedet ikke kunde udgive den Skæppe Gryn, der var Tale om. Tage Thott taler om, at det Byg, Bønderne har høstet, er ringe og svangt, saa det ikke er tjenligt til Gryn, »saa ihvor strengt det dennom kunde blive paalagt, kan de det dog ikke afstedkomme, og er meget stor Fattigdom hos dennem, som ingen kan tro, uden den, der omgaas med dem.«¹

Endelig i 1631 lysner det. Aaret tegner godt. I Juli spørges Rigsraadet om Muligheden for Forbudets Ophævelse. De bevarede Betænkninger gaar alle ind for en snarlig Frigivelse af Kornhandelen, da Høstudsigterne er saa gode. Især i Jylland syntes Høsten at have været god. Albret Skeel melder 15. Juli fra Ribe: vi skære nu Rugen for Fode, og er der nogen, som haver tærsket allerede deraf og haver faaet en Tønde af Traven. Der var aabenbart stor Længsel efter at faa Kornhandelen i Gang igen. Kristoffer Ulfeldt skriver, at da Høsten var god, vilde det være gavnligt baade for Landboerne og Købmændene at faa Forbudet ophævet, saa Bønderne, der havde laant Saa-kornet dyrt, kunde faa en ordentlig Pris for sit Korn². Forbudet blev ophævet 25. Juli³.

Høsten paa Ladegaardene viser ikke ligefrem straalende Resultater, men Høsten i sin Helhed blev dog som ventet saa god.

¹ Aktst. og Opl. t. Rigsr. og Stænderm. Hist. II, 261.

² Ibidem, 296.

³ Corp. Const. VI, Nr. 403.

at Prisen faldt betydeligt, og det var ikke mere nødvendigt at tænke paa Forbud.

Efter 1620'ernes alvorlige Landbrugskriser kom i Trediveerne en Række Aar, der maa betegnes som gunstige for Landbruget. De første Aar bringer normale Høstresultater, og Prisniveauet er stabilt. Priserne ligger ganske vist langt under Priserne fra 1620'erne, men de ligger betydeligt over Gennemsnitspriserne 1601—10 og 1611—20. Naar der tales om synkende Priser efter 1630¹, er det kun berettiget, hvis Priserne sammenlignes med det foregaaende Aartis Priser, og disse var fremkaldt af ekstraordinære Aarsager — Krig og Misvækst. 1635 bragte en lille Høst paa Sjælland, og der er Tale om Misvækst i Jylland², men den daarlige Høst medførte kun en svag Prisstigning, og Udførselsforbud kommer ikke paa Tale. Derefter følger en Aarrække med Høstresultater, som efter Forholdene maa kaldes særdeles gode, baade Rug og Byg giver over 3 Fold i Gennemsnit. Trods de gode Høstaar holder Priserne sig oppe paa det sædvanlige Niveau, og efter Transporten gennem Øresund at dømme er den danske Korneksport saa stor som ingensinde før. Femaaret 1637—41 kan derfor betegnes som særdeles godt for Landbruget, saavel produktions- som pris- og afsætningsmæssigt set. At Bønderne saa muligvis gennem stigende Skatter og øget Høveri er blevet berøvet deres Fortjeneste, er en anden Sag.

De gode Aar formaaede ikke at afhjælpe Kronens voksende Finansnød. I Toldrullen af 1642, der paa en Række Omraader bragte forhøjede Toldsatser, blev ogsaa Korntolden sat kraftigt op, antagelig af rent fiskale Grunde, idet der skulde svares samme Told ikke blot ved Ind- og Udførsel, men ogsaa ved indenrigsk Kornhandel. Denne Foranstaltning var dog for vidtgaaende. Allerede i Oktober samme Aar maa den tages tilbage »efter vore Undersaatters Supplication og Begæring.« Toldsatserne for Kornet blev derefter, som de havde været før den nye Toldrulle³.

¹ Bl. a.: Dänische Wirtschaftsgeschichte, 102.

² Aktst. og Opl. t. Rigsr. og Stænderm. Hist. II, 405.

³ Corp. Const. V, (1903), Nr. 164.

Krigsaarene 1643—45 bragte Nedgang i Høstudbyttet, og det blev atter nødvendigt at udstede Udførselsforbud¹. Det blev hævet umiddelbart efter Krigens Afslutning.

Efter Krigen fulgte Aar med god Byghøst og daarlig Rug-høst², samtidig faldt Priserne mærkbart, og Transporten gennem Øresund gik stærkt ned. Efterspørgslen efter det danske Korn var øjensynligt faldende. Aarsagen hertil var bl. a., at det russiske Korn efterhaanden havde faaet Indpas paa det hollandske Marked³. Efter Torstensonsfejden vil det derfor være berettiget at tale om faldende Konjunkturer og daarlige Tider for Landbruget. Samtidig begyndte fremmed Korn at gøre sig gældende paa det danske Marked. For at beskytte det danske Korn mod Konkurrencen blev der 1647 udstedt Forordning om en Importtold paa alle Kornvarer. For Rug, Byg, Malt og Hvede beløb den sig til 16 Sk. pr. Td., svarende til ca. 10 % af Rugens Værdi og 13 % af Byggens⁴.

Omkring 1650 ramte en ny Række Misvækstaar Nordeuropa, og de foraarsagede igen Knaphed paa Korn. 1648 var Rughøsten daarlig, men Byghøsten god. 1649 var saavel Rug- som Byghøst meget ringe. Udførselsforbud blev atter nødvendigt. Der blev udstedt Bekendtgørelse om det 1. Oktober, men Forbudet skulde først træde i Kraft til Mortensdag. Det begrundes med den ringe Høst, og med, at der ikke findes saa store Kornforraad i Landet, at det vil kunne strække til Ernæring og Udsæd⁵. Forbudet kunde ikke hindre en stærk Prisstigning. Rugens Pris steg 50 %, Bygprisen 40 %.

Forbudet blev hævet 20. Juli 1650, sagtens i Forhaabning om en bedre Høst, men Haabet slog fejl. Rughøsten blev atter daarlig. Byghøsten synes dog at have været en Smule bedre. Den 14. Oktober foreslog Kongen Rigsraadet at udstede et

¹ Corp. Const. V, Nr. 170.

² Materialet er dog nu saa sparsomt, at Tilfældigheder kan spille en for stor Rolle.

³ Dänische Wirtschaftsgeschichte, 133 f.

⁴ Corp. Const. V, Nr. 329.

⁵ Ibidem V, Nr. 421.

almindeligt Udførselsforbud for at hindre Hunger og Elendighed. Rigsraaden Christen Skeel giver i sine Optegnelser en Oversigt over de Punkter, der har været behandlet paa Rigsraadets Møde: Ingen Rug, intet til Flaaden, intet til Proviant, meget Korn ude endnu, mange fattige, endnu daglig Regn i Norge. Købmændene sælger hjemme, derfor burde det forbydes, jo før, jo bedre, eftersom de Inconvenienser, som der kan foregives, især det straks forbydes, ikke er at ligne ved den Elendighed, som den fattige ved Hunger og Sult kan tilføjes baade i Danmark og Norge.¹

Allerede den følgende Dag blev Forbudet besluttet. Det blev udstedt den 18. Oktober og motiveret med, at Kornets Vækst ikke var faldet ud efter Ønske og Forhaabning². Hen paa Foraaet 1651 lysnede det noget i Situationen. Den 22. April kunde Udførsel af Hvede, Malt og Havre frigives, »da der skal være temmelig gode Forraad af det«³, og 10. Juni bliver Byg, Ærter og Boghvede givet fri. Samtidig faar de, som har Forraad af Rug, Lov at udføre de to Trediedele. Endelig bliver al Rugen frigivet den 31. Juli⁴.

Ladegaardsregnskaberne tyder paa en daarlig Rughest og en jævn Byghøst i 1651. Rugprisen steg, og Bygprisen faldt en Smule, Udførselsforbud blev ikke udstedt. 1652 var Rughesten nogenlunde, Byghøsten slog til Gængæld ganske fejl. Tabellens 1,5 Fold giver sikkert et for gunstigt Billede af Forholdene. Det skyldes nemlig, at en eneste Gaard, nemlig Sæbygaard, møder med et overordentligt godt Resultat paa 4,9 Fold. Iøvrigt ligger Tallene for de sjællandske Gaarde, som følger: Antvorskov 0,6 Fold, Lystager 0,6, Esrom 0,7, Herlufsholm 0,9, paa Lolland-Falster har Skjørringe 0,1 Fold, Nørre Ladegaard 1,3, Halsted Kloster 0,5, og Tranekjær har 1,1 Fold. Tal, der tyder paa en katastrofalt ringe Høst.

¹ Chr. Skeels Dagbog, ført i Rigsraadet (Danske Magasin 3. R. IV (1854), 53).

² Corp. Const. V, Nr. 464.

³ Ibidem VI (1907), Nr. 14.

⁴ Ibidem, Nr. 30.

Allerede den 4. September kommer der Udførselsforbud for alle Slags Korn¹. Bygprisen stiger kraftigt. Rugprisen falder noget. Dyrtiden har uden Tvivl foraarsaget stor Fattigdom blandt Byernes Haandværkere. Aarhusborgeren Rasmus Pedersen Thestrup skriver i sine Optegnelser om de høje Priser og tilføjer: og besynderlig var det dyrt for Embedsfolk, Tjenestefolk og dem, som gik for Dagløn².

Endelig i 1653 kom en særdeles god Høst, der strakte sig over hele Nordeuropa, den medførte et overordentligt voldsomt Prisfald, Rugens Pris faldt ca. 60 % og Byggens ca. 50 %.

Tue Jensen, Helsingør, skriver i sin Tegnebog om Prisfaldet: Var her i Riget til Anno 1653 saa dyr en Tid, at en Skæppe Rug kostede 5 Mk. og stundom 6 Mk. og en Skæppe Korn 3 Mk. en Skæppe Havre 2 Mk. Gud være æret! Nu 1654 kan vi købe en Skæppe Rug for 24 à 22 Sk. og vel for 20 Sk., en Skæppe Korn for 1 Mk. og en Skæppe Havre for 10 Sk³.

Prisfaldet fortsatte i 1654. Den Bedring, Landbruget opnaaede i sine Kaar takket være de gode Høstaar, var altsaa kun relativ. For Bønderne har det betydet en afgjort Bedring i Situationen, idet de nu kunde faa Føden og være i Stand til at udrede deres Naturaliepræstationer. Derimod har de hyppige Ekstraskatter stadig voldt dem Vanskeligheder, da de nu næsten ingen Penge kunde faa for det Korn, de muligvis kunde have tilovers at sælge.

For Godsejerne har Forholdene maaske været lige saa vanskelige som under Misvækstaarene. Markedet i Holland synes nu at have svigtet fuldstændigt. I Misvækstaarene havde Transporten gennem Øresund været overordentligt langt nede, og de gode Høstaar bragte den ikke tilnærmelsesvis op paa tidligere Tiders Tal.

I 1655 og 1656 steg Kornpriserne noget, maaske foraarsaget af en daarlig Byghøst. Efter Krigsudbruddet 1657 blev der ud-

¹ Corp. Const. V, Nr. 82.

² J. R. Hübertz: Aktstykker vedkommende Aarhus II (1845), 326.

³ Excerpter af Tue Jensens Tegnebog (Suhm: Nye Samlinger I (1792), 319).

stedt Kornudførselsforbud 4. Maj¹. Krigen tog haardt paa Bønderbrugene. Foraaret 1658 rettes der meget alvorlige Henstillinger til Lensmænd og private Godsejere om at hjælpe Bønderne med Sædekorn og Fødekorn »paa det, at Bonden kan komme til at drive sin Avl igen.«² Krigens Genoptagelse har i høj Grad vanskeliggjort Forholdene. De faa Tal, der foreligger fra 1658 og 1659, tyder paa, at det har været ret gode Høstaar, hvad der har bidraget til nogen Bedring af Situationen. Priserne laa lavt, sagtens fordi Krigen hindrede al Handel, først 1660 satte Dyrtiden igen ind med stor Kraft.

Afslutning.

De foregaaende Undersøgelser har vist, at Foldudbyttet saavel for Rug som for Byg var overordentligt ringe. Gennemsnittet fra de enkelte Ladegaarde viser 2,1 Fold for Rugen, 2,7 for Byggen. Man bør sikkert ikke fæste sig for stærkt ved disse Tal, men det staar fast, at det gennemsnitlige Udbytte kun naaede lidt over 2 Fold for Rug og knap 3 for Byg. Tallene er saa smaa, at man ikke kan antage Muligheden af, at Bønderne skulde have høstet endnu mindre, da det i saa Fald vilde have været umuligt for dem at svare Landgildekorn og andre Naturalieafgifter i den Udstrækning, de faktisk gjorde det, saa meget mere som Arent Berntsens Opgivelser af Landgildens Størrelse til en Trediedel af Udsæden har vist sig ikke at holde Stik³. Man fristes tværtimod til at antage større Foldudbytte hos Bønderne, men det vil være vanskeligt at føre tilfredsstillende Beviser for denne Antagelse.

Høstudbyttet var stærkt svingende fra Aar til Aar. Tabel VII viser for Rugen en Forskel mellem daarligste og bedste Høst paa 422 % og for Byggen paa 330 %.

Regnes Middelhøsten for Rug fra 1,5 til 2,9 Fold, og for Byg fra 2,0 til 3,4 Fold, mens de Resultater, der ligger over

¹ Corp. Const. VI, Nr. 272.

² Ibidem VI, Nr. 331.

³ Fussing: Herremand og Fæstebonde, 105 ff.

og under betegnes som særlig god og absolut daarlig Høst, faar man for Rugen 40 Aar med Middelhøst, 5 Aar med god og 5 med absolut daarlig Høst. For Byggen bliver Tallene 36, 6 og 8. Men mens de 36 Middelhøstaar for Byggen er fordelt med 12 Aar fra 2,0 til 2,4 Fold, 13 fra 2,5 til 2,9 og 11 fra 3,0 til 3,9, har den lille Middelhøst Overvægten hos Rugen, idet af de ialt 40 Aar kun 7 har et Gennemsnitsudbytte af 2,5—2,9 Fold, 17 fra 2,0—2,4 Fold, men 16 fra 1,5—1,9 Fold.

Tabellen viser, at et daarligt Høstaar sjældent kom alene. Rugen viser tre Serier daarlige Aar, nemlig 1621—24, 1628—29 og 1648—51, mens 1629—31 viser en Række daarlige Byghøstaar. Kun sjældent faldt et helt daarligt Rughøstaar sammen med et helt daarligt Byghøstaar. Som Aarene 1624, 1629, 1636 og 1649 viser, kunde det imidlertid indtræffe. Forklaringen maa være, at en daarlig Rughøst foruden af en tør Sommer kunde foraarsages af en fugtig Vinter, mens Byggen alene blev slaadt ud af Sommertørken. En Række gode Rug- og Byghøstaar faldt sammen 1637—40, og 1653 var Aaret ligeledes godt for begge Kornsorter. Efter Tallene fra de enkelte Ladegaarde kan man ikke med nogen Ret tale hverken om Frem- eller Tilbagegang for Høstudbyttet som Helhed. Paa nogle Ladegaarde, f. Eks. Herlufsholm og Sorø, kan der spores nogen Fremgang gennem Aarene, paa andre som Møgeltønder er der decideret Tilbagegang. Dette kunde tyde paa, at en intensiv Drift blev belønnet og en extensiv straffet, men tillige paa, at intensiv Drift kun forekom meget sjældent. I det store og hele syntes Høstudbyttet, som Korfits Ulfeldt sagde, at have været ganske afhængigt af Vejret. Men Vejret var selvfølgelig ikke Skyld i, at Udbyttet som Helhed var saa lavt, da der ikke er paavist nogen væsentlig Klimaændring siden da. Jorden var vel ogsaa den samme, men for dens Vedkommende har Grundforbedringsarbejderne: Stenoptagning, Afvanding og Mergling betydet meget. Den ringe Høst havde iøvrigt sine Hovedaarsager i daarlige Driftsmetoder, daarlig Jordbehandling (med meget Ukrudt som Følge), for lidt Gødning og daarlig Udsæd. Lensmændene var nok efter deres Udtalelser at dømme klar over,

hvad der var galt, men de gjorde tilsyneladende intet for at bøde paa de uheldige Forhold. De forstod, at megen Gødning var et udmærket Middel til at øge Foldudbyttet, men de havde ingen Muligheder for at fremskaffe den i tilstrækkelig Mængde. Det eneste effektive Middel, de kunde anvende til Forbedring af Udbyttet, var at lade Jorden hvile, og det betød mindre Udsæd og dermed mindre Høst, mens en Del af Jorden hvilede. (De mindre Udsædsmængder i Femaaret 1630—34 skyldes formentlig, at en større Del af Sædejorden end sædvanligt hvilede, og det kan have været medvirkende til de gode Høstaar 1637—40.)

At Christian IV, som det er antaget, skulde have arbejdet for en Intensivering af Ladegaardsdriften, foreligger der kun meget svage Vidnesbyrd om. Det har selvfølgelig ingen som helst Betydning, at han i et Øjebliks Lune fandt paa at lade et Stykke Byg ved Frederiksborg luge, eller at han nævnede et Par Ord om en ny Plovtype. Hans største Bedrift paa Landvæsenets Omraade var Oprettelsen af Store Ny Ladegaard ved København, men ikke engang her formaaede han at opnaa tilfredsstillende Resultater, Foldudbyttet var, som Tabellen viser, sædvanligvis under Middel, og han fandt det da ogsaa omsider fordelagtigst at bortforpagte Ladegaarden. Nu og da beordrede han preussisk Rug indkøbt og anvendt til Saasæd paa Ladegaardene, uden at der tilsyneladende kom store Resultater ud af det. Det er muligvis ham, som i Efteraaret beordrede de 80 Tdr. preussisk Rug saaet paa Ibstrup, efter hvilke der ikke blev høstet en Kerne.

Men det ringe Høstudbytte var ikke den eneste Vanskelighed, Datidens Landmænd havde at kæmpe med. Saa ringe det var, kunde internationale Forhold foranledige, at Udbudet blev større end Efterspørgslen, Følgen heraf blev voldsomme Prisfald. Tiden kendte derfor to Arter af Landbrugskriser, der kan kaldes henholdsvis Produktions- og Afsætningskriser.

Fra 1610 kan paavises 5 Landbrugskriser. 1618—20 herskede en Afsætningskrise med meget lave Priser, den gik umiddelbart over i en Produktionskrise 1621—24. 1628—31 kom

igen en Produktionskrise grundet paa Krig og Misvækst. 1649—52 er der atter Produktionskrise grundet paa Misvækst, og 1653—56 en Afsætningskrise. Desuden blev Jylland og Skaane ramt af en lokal Produktionskrise 1644—45 grundet paa Torstensonsfejden.

Afsætningskriserne ramte især Godsejerne, da Salgsværdien af Landgildeprodukterne gik stærkt ned takket være de lave Priser. Bønderne mærkede ogsaa Krisen, hvis de havde noget Korn at sælge, til Gengæld havde de let ved at klare deres Naturaliepræstationer og kunde sikkert, om de ønskede det, faa dem omsat til Pengeydelse, og de behøvede ikke at lide Mangel paa Brød eller Øl. For den Del af Bybefolkningen, som maatte købe sit Kornforbrug, var de lave Priser en stor Fordel.

Produktionskriserne ramte derimod i første Række Bønderne. Den ringe Høst gjorde det vanskeligt at udrede Landgilden og samtidigt beholde tilstrækkeligt Sæde- og Fødekorn, de fik ikke stor Fordel af de høje Kornpriser, da de i de daarlige Høstaar kun havde meget lidt Korn at sælge. For de fleste Bønder har et Misvækstaar betydet Smalkost, for nogle ligefrem Sult. For den kornkøbende Bybefolkning var de høje Priser ogsaa en yderst alvorlig Sag.

Godsejerne og Kornhandlerne i Byerne tjente derimod i første Omgang paa de høje Priser, saalænge Landgildekornet gik nogenlunde regelmæssigt ind, men hvis Misvæksten var særlig stor, eller ved flere paa hinanden følgende Misvækstaar, kunde ogsaa Godsejerne blive ramt. Hvis en Godsejers Bønder var saa udgaaede for Korn, at de ikke var i Stand til at besaa deres Marker, maatte Godsejeren yde dem Saakorn, for at Gaardene ikke skulde blive helt øde, og hvis han, fristet af de høje Priser, havde solgt alt sit Korn, kunde han blive tvunget til at købe det tilbage igen af Kornhandlerne til endnu højere Priser.

I Landbrugspolitikken, som blev ledet af Godsejernes Repræsentanter, Rigsraaderne, gjaldt det derfor om at udnytte de gode Konjunkturer i saa høj Grad som muligt, men gribe ind, naar Forholdene udviklede sig, saa der blev Fare for, at Bønder-

godset tog alvorlig Skade. At holde Bønderne ved Magt, d. v. s. sørge for at Gaardene var besatte og Markerne tilsaaede, var saavel i Kronens som i Adelens Interesse. Naar Bønderne havde faaet Markerne tilsaaet, var den værste Fare overvundet, derfor ser vi flere Gange Rigsraaderne virke for at faa Udførselsforbudet hævet umiddelbart efter Foraarsaaningen. Rigsraadernes Indstillinger røber dog i det væsentlige Bestræbelser for at skabe nogenlunde taalelige Kaar for Bønderne i Misvækst-aarene, selvom det skulde ske paa Bekostning af en lavere Kornpris, og deres Stilling synes ikke at være grundet paa rent egoistiske og forretningsmæssige Betragtninger alene, rent standsegoistiske og snæversynede Betragtninger kommer imidlertid ogsaa nu og da til Orde hos enkelte af dem.

Alt ialt er det Billede, man gennem det foregaaende faar af det danske Landbrugs Forhold, ikke lyst. Selvom Kronens Ladegaarde skulde repræsentere det daarligste Landbrug, en Antagelse, der ikke kan bevises paa tilfredsstillende Maade, kan man ikke regne med, at der paa Adelens Sædegaarde og hos Bønderne høstedes saa meget mere, at det vil være i Stand til at forandre Billedet væsentligt. Spørgsmaalet er saa, om Kvægavlen var et mere lønnende Foretagende end Kornavlen. Det er muligt, men tilstrækkelige Beviser desangaaende foreligger endnu ikke.

Landbruget kunde i normale Aar give sine Dyrkere Føden, og endda et Overskud til dets privilegerede Medlemmer, Godsejerne, men at vinde større Rigdomme gennem Landbruget var der kun ringe Haab om, og Muligheden for Forbedringer synes at ligge fjernt fra Tidens Tankegang. Det er derfor forstaaeligt, at man vendte sig til de Erhvervsgrene, Handel, Skibsfart og Industri, som i andre Lande havde vist sig i Stand til at bringe store Rigdomme og bringe dem hurtigt. Paa disse Omraader satte Regeringen ind til Fremme af Danmarks Næringsliv for at skaffe Danmark Del i de Rigdomme, som fra de fremmede Verdensdele flød til Europa.
